

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
В.о. завідувача кафедри

Олена БЛАШКОВА

«25» грудня 2024р.

**«РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ПІДЛІТКІВ ЯК
ПРОТИДІЯ ВПЛИВУ ЗАСОБАМ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ»**

Кваліфікаційна робота здобувачки
вищої освіти другого (магістерського)
рівня вищої освіти освітньо-
професійної програми
«Практична психологія»
Виборнової Наталі Михайлівни

Науковий керівник:

Блашкова О.М.

кандидат педагогічних наук,
доцент

кафедри практичної психології

Рецензент: кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри соціальної роботи,
психології та соціокультурної діяльності ім.
Т. Сосновської, Навчально-реабілітаційний
заклад вищої освіти, «Кам'янець-Подільський
державний інститут» **Жиляк Н.В.**

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою 95 А / відмінно

Секретар ЕК

Ольга РЕБРО

«16 » січня 2025р

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЙОГО СКЛАДОВИХ.....	5
1.1. Критичне мислення та його складові.....	5
1.2. Характеристика підліткового віку та критичне мислення... ..	10
1.3. Встановлення зв'язку між емоційним інтелектом підлітків, навичками подолання труднощів, стереотипним мисленням та критичним мисленням.....	13
1.4. Висновки до розділу 1.....	18
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ПІДЛІТКІВ.....	20
2.1. Аналіз впливу засобів масової інформації на формування світогляду підлітків.....	20
2.2. Дослідження психологічного аспекту інформаційного впливу на підлітків під час воєнних дій в Україні.....	25
2.3. Подолання негативного впливу засобів масової інформації на психоемоційний стан молоді.....	33
Висновки до розділу 2.....	37
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ ЯК УМОВИ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ	40
3.1. Медіаорієнтована модель формування критичного мислення у підлітків.....	40
3.2. Аналіз рівня сформованості критичного ставлення підлітків до впливів ЗМІ.....	43
Висновки до розділу 3... ..	56
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТК.....	66

ВСТУП

Розвиток критичного мислення у підлітків є надзвичайно важливою темою в контексті сучасного інформаційного суспільства, де стрімке розширення та доступність засобів масової інформації створюють значні виклики для молоді. Підлітки, як соціально активна група, мають високу чутливість до впливу інформаційних ресурсів, зокрема, соціальних мереж, які часто виступають не лише джерелом новин, а й платформою для маніпуляцій, поширення фейкової інформації та впливу стереотипів. У зв'язку з цим, актуальність дослідження проблем розвитку критичного мислення як запобіжного чинника для протидії маніпулятивним впливам медіа є дуже високою. Це дослідження спрямоване на подолання прогалин у теоретичному осмисленні засобів формування критичного мислення та на практичне розширення інструментарію для його розвитку в молодіжній аудиторії.

Сучасні теоретичні та практичні підходи до проблем критичного мислення показують, що однією з головних умов його розвитку є здатність до об'єктивного сприйняття інформації та опанування техніки самостійного аналізу. Вивчення проблеми виявляє значний інтерес наукової спільноти до методів розвитку критичного мислення, особливо у підлітків, що піддаються впливу цифрових медіа та вимагають спеціальної підготовки до протидії деструктивному контенту.

Об'єктом дослідження є процес формування критичного мислення як психологічного феномену, що конфліктує в умовах сучасного інформаційного простору.

Предметом дослідження виступають психологічні методи та технології розвитку критичного мислення у підлітків, які можуть протидіяти маніпулятивним впливам медіа.

Актуальність дослідження збільшення потреби у розробці ефективних

підходів до навчання критичного мислення як ключової компетенції, необхідної для захисту від інформаційного тиску та медійних маніпуляцій. Вивчення підходів, що сприяють розвитку критичного мислення, стає соціальним замовленням, особливо в умовах сучасної інформаційної війни та дезінформації, що активно впливає на формування світогляду підлітків. Також є необхідність у нових психодіагностичних та психокорекційних методах, що підвищують рівень медіаграмотності молоді.

Ступінь вивченості проблеми: вітчизняні та зарубіжні дослідження (роботи Г. Ліпкіної, Пола, Д. Хетчера тощо) присвячені переважно теоретичним аспектам критичного мислення, зокрема його визначенню та структурі, однак питання розвитку критичного мислення як протидії впливу медіа у підлітковому віці ще потребує детального аналізу. Наукова література також поєднує узагальнюючі дослідження з акцентом на практичних методах, адаптованих до умов сучасного медіасередовища.

Методом роботи є визначення та аналіз ефективних методик і стратегій, що сприяють розвитку критичного мислення у підлітках як необхідного інструменту для протидії маніпулятивним впливам на медіа.

Завдання дослідження :

1. Провести аналіз сучасних підходів до визначення поняття критичного мислення та його ролі у формуванні незалежності суджень.
2. Дослідити психологічні методи, що дозволяють підвищити рівень критичного мислення у підлітків.
3. Визначити вплив медіа на формування світоглядних установок у підлітків.
4. Розробити та апробувати практичні рекомендації для освітнього середовища, які сприяють розвитку критичного мислення та медіаграмотності.

Джерельна база досліджень включає монографії, статті, дисертаційні роботи та публікації з психології, педагогіки, соціології, а також нормативні документи з питань медіаграмотності. Серед основних джерел – праці з

психології критичного мислення та роботи з розвитку медіаграмотності серед молоді.

Методологія дослідження базується на системному підході до вивчення психологічних методів розвитку критичного мислення. Застосовані методи аналізу й узагальнення наукових даних, емпіричні методи дослідження, що включають анкетування та аналіз практичного впровадження програми для підлітків.

Практичне значення отриманих результатів полягають в можливості застосування розроблених рекомендацій у шкільних та позашкільних навчальних програмах для формування критичного мислення у підлітків. Результати дослідження також можуть бути використані для створення спеціалізованих програм медіаграмотності, спрямованих на зменшення негативного впливу медіа на дітей.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЙОГО СКЛАДОВИХ

1.1. Критичне мислення та його складові

Сьогодні люди живуть у стрімкому інформаційному потоці. Щодня ми стикаємося з величезною кількістю інформації, що надходить з різних джерел, включаючи рекламу, новини та розважальний контент. І кількість інформації збільшується з кожною хвилиною. Людина не має достатньо ресурсів і часу, щоб свідомо сприймати, аналізувати і приймати самостійні рішення щодо такого великого обсягу вхідної інформації. Саме тому людський мозок схильний до «когнітивних упереджень», які зберігають енергію та ресурси. Як наслідок, люди приймають автоматичні рішення і роблять швидкі висновки. Це економить час у повсякденному житті, але часто вводить в оману [41].

Люди, які не здатні критично мислити, часто піддаються психологічному впливу, навіюванню та маніпулюванню емоціями, що використовується владою та бізнесом. У воєнний час, коли посилюється пропагандистська діяльність, особливо гостро постає потреба у виробленні стійкості до надв'язуваних ідей та поглядів, зокрема серед молоді, яка незабаром стане активними громадянами з правом голосу та впливатиме на процес державотворення в країні [44].

У сучасній науковій літературі існує багато визначень та підходів до поняття «критичне мислення», що зумовлює різноманітність теорій та методик його розвитку. Спочатку розглянемо поняття «мислення» та «критичність» окремо

Мислення – це процес, за допомогою якого людина опосередковано і узагальнено сприймає предмети і явища навколишньої дійсності в їхній

сутності, значущості та взаємозв'язку. З фізіологічної точки зору, процес мислення – це складна аналітико-синтетична діяльність кори головного мозку [2]. Іншими словами, це пізнавальні психічні процеси, за допомогою яких людина сприймає дійсність і своє «місце» в ній. Те, як людина мислить, залежить від її попереднього досвіду та знань.

Існує три рівні структури мислення:

1. загальне мислення – загальний процес обробки інформації;
2. предметне мислення – процес опрацювання інформації з конкретної теми, використовуючи різні методи наукового дослідження, розвиваючи при цьому знання про тему та методологію;
3. критичне мислення – процес контролю та оцінки процесів загального і предметного мислення та їх удосконалення [46].

У цій структурі кожен наступний рівень передбачає попередній. Отже, критичне мислення є кульмінацією розвитку усвідомлення інформації, що надходить із зовнішнього світу. Це спосіб наближення до істини та реальності. Критичність (грец. Kritike – аналіз, мистецтво судження) – це процес визнання власних помилок, здатність оцінювати свої ідеї, зважувати всі «за» і «проти», висувати гіпотези і піддавати ці гіпотези всебічній перевірці [2].

Поєднуючи ці два поняття, під критичним мисленням можна розуміти процес обробки інформації, який вимагає розумового та раціонального залучення до процесу розпізнавання інформації, яку людина отримує ззовні.

Саме поняття критичного мислення не має чіткого визначення серед авторів. На думку Д. Хетчера, різниця полягає в різних підходах авторів та науковців до формування критичного мислення.

Термін «критичне мислення» почали використовувати в сімдесятих роках минулого століття. Тим не менш, деякі дослідники знаходять згадки про це поняття в працях таких мислителів, як Аристотель, Платоні, Фома Аквінський. Однак сучасним творцем терміну є Джон Дьюї, який спочатку використовував

поняття «рефлексивне мислення». Це поняття, що означає «активний і ретельний розгляд переконань і певних форм знання в контексті їхніх підстав і відповідних висновків», стало передумовою для формування терміну «критичне мислення». Дьюї наголошував на важливості «активного» на противагу «пасивному» процесу мислення. Окрім Дьюї, розуміння концепції критичного мислення сучасним науковцям дала робота Бенджаміна Блума. Його відома теорія (таксономія Блума) визначила шість типів поведінки на інтелектуальному рівні: знання, загальне розуміння, застосування, аналіз, синтез та оцінка. Пізніше ці компоненти з'явилися у визначеннях критичного мислення інших дослідників [48].

В Україні визначення критичного мислення прийнято в Концепції громадянської освіти та розвитку в Україні проекту «Освіта для демократії в Україні»: «Критичне мислення - це здатність людини долати схильність до однозначно догматичного сприйняття світу здатність аналізувати проблеми з різних боків, використовувати інформацію з різних джерел, розрізняти об'єктивні факти та суб'єктивні думки про них, логічно мислити, відштовхуючись від упереджень та забобонів. Це здатність людини адекватно визначати причини та передумови виникнення проблем у своєму житті [18].

Це здатність адекватно ідентифікувати причини та передумови проблем у своєму житті, а також готовність прагнути до їх подолання в реалістичний (а не лише риторичний) спосіб».

Не існує єдиного загальноприйнятого визначення терміну «критичне мислення», так само як і значних дискусій серед авторів щодо різних значень цього терміну. Інтерес до технології критичного мислення як освітньої інновації виник в Україні, як і в деяких інших нових незалежних державах, наприкінці ХХ століття. Український учений, відомий дослідник проблеми критичного мислення О.В. Тягло, акцентуючи увагу на важливості і значущості розвитку критичного мислення особистості в умовах інформаційного суспільства, зазначає, що цей напрям сучасної освіти розвивається в освіті США та Канади вже майже півстоліття. На його думку,

критичне мислення – це здатність людини суворо оцінювати власні ідеї та зовнішні впливи, виявляти їхні сильні та слабкі сторони, ставити під сумнів і перевіряти, а не приймати всі ідеї за істину [2]. Це свідчить про те, що раціональність є важливим аспектом критичного мислення. Раціональне мислення базується на логічних принципах і включає

1. Аналіз інформації – розділення даних.
2. Синтез – об'єднання інформації в єдине ціле, для формування повної картини.
3. Порівняння фактів – відмінності між різними вхідними даними.
4. Абстрагування від зайвих деталей – відсіювання неважливого систематизація – поєднання інформації в категорії.

Те, що головною умовою критичного сприйняття є раціональність, підтверджує і визначення Р. Пола, який стверджує, що критичне мислення - це організоване, раціональне і самоспрямоване мислення, яке вміло переслідує цілі мислення в певній галузі знань або людської турботи [43]. Також, за визначенням О. Тягло, критичне мислення – це діяльність розуму, спрямована на виявлення та виправлення своїх помилок, точність своїх тверджень та обґрунтованість своїх думок. Критичне мислення ґрунтується на визнанні неминучості оману і помилок у людському сприйнятті. Це особливий вид самоаналізу, що базується на елементарній логіці та знаннях певних суміжних наук [42].

Повертаючись до визначення Олександра Тягло, слід розуміти, що це неминучість для людини стикатися з оманами та викривленим сприйняттям для того, щоб робити обґрунтовану оцінку інформації та подій. Наприклад, дезінформація з різних джерел є постійним супутником сучасної людини. Саме тому нам необхідно активно залучатись до процесу мислення, щоб критично оцінювати інформацію.

Якщо основним елементом критичного мислення є здатність до раціональної оцінки, то основним фактором, що перешкоджає його розвитку, є схильність мислити інтуїтивно або ірраціонально. Люди, які приймають

рішення на основі інтуїції, легко піддаються маніпуляціям і впливу групи через власну необачність, і в підсумку приймають деструктивні рішення, які негативно впливають на їхнє життя і діяльність. Основні відмінності між цими типами мислення проілюстровані нижче [15].

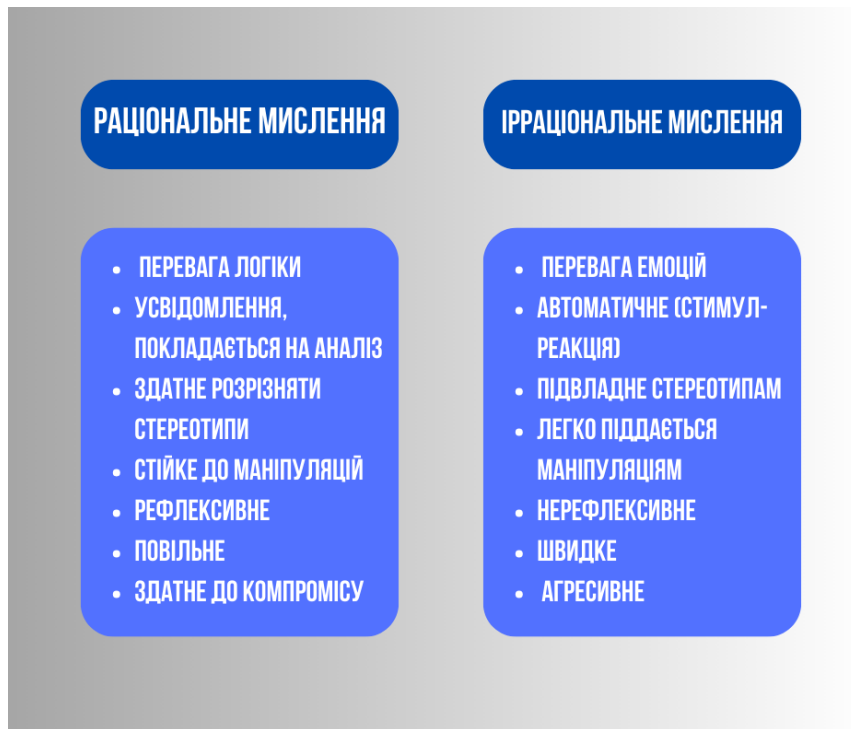

Рис. 1.1. Відмінності між раціональним і ірраціональним мисленням

Для повного розуміння поняття «критичне мислення» розглянемо його складові та основні властивості. На думку О. Терно, критичне мислення має сім властивостей:

1. Найсуттєвішою характеристикою критичного мислення є висока усвідомленість власної психічної поведінки та пильна увага до неї. Усвідомлення призводить до рефлексивності, керованості та самоорганізації.
2. Самостійність характеризується здатністю ставити нові завдання і вирішувати їх без допомоги інших
3. Рефлексивність – це процес, під час якого суб'єкт усвідомлює свої внутрішні дії та стани.
4. Цілеспрямованість тісно пов'язана з оцінкою. Оцінювання - важливий

аспект критичного мислення, яке завжди здійснюється за критеріями і передбачає порівняння реальності з певними ідеалами (критеріями) та визначення ступеня їх відповідності. У результаті такої оцінки розробляється план дій (цілепокладання) щодо приведення цих двох речей у відповідність.

5. Обґрунтування – включення причин, через які людина має дотримуватися того чи іншого переконання, заснованого на поточних фактах.

6. Контрольованість – фокусування на процесі міркувань і зіставлення його з мотивами та цінностями індивіда.

7. Самоорганізація – здатність впливати на себе, контролювати імпульси та схилитися до дисциплінованих відповідей [40].

Таким чином, якщо компонентами критичного мислення є усвідомленість, рефлексивність, цілеспрямованість, контрольованість і самоорганізація, то важливим моментом є розвиток емоційного інтелекту в тих, хто хоче розвинути навички критичного мислення. Лише коли є розуміння свого емоційного стану та здатність його контролювати, можливо протистояти психологічним маніпуляціям та стороннім впливам на оціночні судження.

Техніки впливу, що їх використовують публіцисти, маркетологи та PR-фахівці, часто ґрунтуються на тому, щоб викликати в людей певні емоції, які, своєю чергою, впливають на остаточне рішення людини [16].

Крім того, як що розглядати другу якість, незалежність, то тут важливо бути незалежним від думки груп та авторитетів.

Саме тому дане дослідження ґрунтується на припущенні, що розвиток емоційного інтелекту, тобто здатності протистояти психологічним впливам і впливу чужої думки, позитивно впливає на розвиток критичного мислення.

1.2 Характеристика підліткового віку та критичне мислення

Підлітковий вік починається у віці 11-12 років і закінчується у 15-18 років [34]. Важко визначити чіткі межі підліткового віку. Цей процес починається в період статевого дозрівання, так званий підлітковий період (який може починатися у віці 9-12 років для дівчат і 11-14 років для хлопців), і

закінчується досягненням соціальної та інтелектуальної зрілості [19].

Підлітки вже не діти, але ще не дорослі. Люди в цьому віці перебувають під активним впливом гормонів і зайняті дослідженням власних фізичних змін і загального «самосприйняття».

Щоб зрозуміти особливості розвитку особистості, зокрема підліткового віку, необхідно розглянути низку теорій. Почнемо з психосоціальної теорії Еріка Еріксона. Еріксон вважав, що всі люди протягом життя проходять низку детермінованих стадій, які універсальні для всіх. Стадії пов'язані з психологічними потребами, які перебувають у конфлікті із соціальним оточенням [35].

Якщо людина успішно проходить одну стадію, вона набуває певних сил, якостей і установок, які допомагають їй впоратися з наступною стадією. Нездатність впоратися з кризовим періодом заважає людині набутти нових моделей поведінки, необхідних для розвитку цілісного і здорового «Я».

На його думку, у підлітковому віці людина перебуває на п'ятій стадії. Стадія 5 – підлітковий вік: его-ідентичність/рольова плутанина. Найважливіший період психосоціального розвитку людини – підлітковий вік – це період, коли остаточно формується домінуюча і позитивна его-ідентичність. Саме в цей період майбутнє, в осяжних межах, стає частиною усвідомленого життєвого плану. Підлітки оцінюють світ і своє ставлення до нього [31].

Вони спонтанно шукають нові відповіді на важливі запитання: «Хто я?», «Куди я йду?», «Ким я хочу бути?». Завдання підлітка – зібрати воедино всі наявні в нього знання про себе (чи син він, чи донька, чи студент, чи спортсмен, чи музикант тощо) і створити єдиний образ себе (его-ідентичність), що містить у собі уявлення як про минуле, так і про доступне для огляду майбутнє.

Крім того, на цьому етапі присутній ідеологічний аспект. Ідеологія дає молодим людям спрощені, але ясні відповіді на основні питання, пов'язані з конфліктами ідентичності.

Е. Еріксон розглядає різкі соціальні, політичні та технологічні зміни, а також незадоволеність загальноприйнятими соціальними цінностями як чинники, що серйозно перешкоджають розвитку ідентичності та сприяють виникненню почуття невпевненості, тривоги та відірваності від світу [20].

Якщо кризу не розв'язати, вона призводить до «рольової плутанини» - двозначності ідентичності людини. Криза ідентичності, або рольова плутанина, може призвести до неможливості обрати професію чи продовжити освіту, а іноді й до сумнівів у власній сексуальній ідентичності [21].

Таким чином, молоді люди активно формують свою ідентичність, яка впливає на все їхнє життя. Стикаючись із неправдивими новинами, псевдоекспертами, публіцистами та іншими розповсюджувачами дезінформації, люди цієї вікової групи можуть прийняти негативні ролі, які матимуть негативний на все їхнє життя. Тому важливо, щоб підлітки розвивали критичне мислення, яке забезпечує захист від нав'язаних ідей, цінностей і думок. Таким чином, вони можуть сформувати здорову поведінку та стійке мислення [30].

Теорія когнітивного розвитку Піаже заслуговує на увагу, коли йдеться про критичне мислення як частину розумової діяльності людини. Піаже вважав, що основна мета мислення – адаптація до навколишньої дійсності. Він виділив чотири стадії розвитку: сенсорно-моторну, передопераційну, конкретну та стадію формальних операцій. Підлітковий вік – це остання стадія.

Стадія формальних маніпуляцій починається після 12 років і триває все життя. На цьому етапі мислення стає більш гнучким, реалізуються розумові операції та оборотність міркувань, з'являється здатність міркувати за допомогою абстрактних понять. Також розвивається здатність до систематичного пошуку шляхів розв'язання проблем, розгляду безлічі рішень та оцінки ефективності кожного з них. Піаже вважав, що на розвиток інтелекту дитини впливають дорослішання, досвід і реальне соціальне середовище (освіта, виховання). Піаже також вважав, що успішне навчання залежить від рівня інтелектуального розвитку, якого дитина вже досягла [45]

На цьому етапі людина починає мислити абстрактно й оцінювати гіпотетичні можливості. Мислення розширюється і набуває нових характеристик. Формуються поняття про цінності, виникає безліч ідей про себе, почуття та місце в суспільстві. Підлітки намагаються зрозуміти світ і своє місце в ньому. А оскільки інформація, яку вони споживають, впливає на їхнє мислення, воно розширюється. Важливо критично ставитися до споживаного контенту та обирати правильні орієнтири.

1.3 Встановлення зв'язку між емоційним інтелектом підлітків, навичками подолання труднощів, стереотипним мисленням та критичним мисленням

У підрозділі 1.1 подано огляд теоретичних поглядів дослідників на критичне мислення. Очевидно, що критичне мислення – це дуже широке поняття, яке можна розглядати з різних боків.

У цьому дослідженні йтиметься про те, як розвиток емоційного інтелекту, життєстійкості та здорового ставлення до життя, що може позитивно вплинути на здатність підлітків критично аналізувати та досліджувати інформацію, з якою вони стикаються. Тож варто розглянути нюанси підліткового віку з урахуванням цих аспектів.

Почнемо з емоційного інтелекту та його особливостей у підлітковому віці. Емоційна сфера підлітка характеризується такими особливостями:

1. Значно вища емоційна збудливість, яка робить підлітків більш дратівливими, емоційно інтенсивними та пристрасними
2. Вони більш стійкі у своїх емоційних переживаннях, ніж молодші діти. Зокрема, підлітки довго не забувають образи.
3. Найвищий рівень тривожності спостерігається в підлітковому віці.
4. Суперечливі почуття: підлітки часто захищають своїх друзів, але розуміють, що вони неправі.
5. У цьому віці розвивається самосвідомість, тому вони

відчувають почуття власної гідності, а також оцінку з боку оточуючих. Сильно розвинена прив'язаність до групи, тому вони більш чутливі до оцінок своїх друзів, ніж до оцінок дорослих або вчителів.

6. Висока потреба в дружбі, яка ґрунтується на спільних інтересах і моральних почуттях, а не на спільних іграх, як у молодших школярів.

7. Дружба підлітків більш вибіркова, інтимна і триваліша. Через активацію статевих гормонів і незавершеність розвитку лобової кори головного мозку дружні стосунки підлітків є більш вибілковими, інтимними і тривалими. [35].

Незавершений розвиток лобової кори (закінчується у 20-21 рік), яка контролює емоційні реакції, ускладнює підліткам контроль над своєю поведінкою. У цей період зростає швидкість збудження і знижується швидкість гальмування. У результаті в цьому віці ухвалюються швидкі та нерациональні рішення. Однак навчання підлітків щодо розуміння своїх емоційних станів і способів їхньої регуляції може створити передумови для більш раціонального, повільного та зваженого сприйняття даних, що є необхідною умовою для розвитку критичного мислення [22] .

На складність емоційного життя впливає і психологічний стан підлітків. Вони перебувають між бажанням самоствердитися й довести свою правоту та потребою в інтимному й особистому спілкуванні, їм важко керувати своїми амбівалентними бажаннями та почуттями під час взаємодії з іншими людьми. Підлітки, які перебувають у пошуку себе і своєї ролі, часто не розуміють своїх власних почуттів і почуттів інших людей. Це спотворює їхнє сприйняття і враження від рольових моделей. Це дає підстави для вибору негативних рольових моделей. Підлітки можуть наслідувати рольові моделі та ідеї та на цьому будувати свої уявлення про світ та вибирати життєвий шлях [29].

У цьому разі в гру вступає ідея про те, що розвиток емоційного інтелекту позитивно впливає на здатність синтезувати ситуації та критично мислити.

Тут діють принципи психологічного впливу, які посилюються в підлітковому віці, а саме:\

- принцип референтного авторитету (згода з визнаним авторитетом) – таким авторитетом для підлітка може стати будь-який дорослий, авторитетний в його очах з огляду на свій вік, від однокласників до шкільних учителів. Знаменитості в соціальних мережах також користуються неабияким впливом завдяки великій кількості послідовників і прихильників, а їхня думка з тих чи інших питань може сприйматися підлітками як єдина істина;

- принцип відповідності (відсилання до важливої референтної групи) – прийняття іншими людьми важливе в підлітковому віці через фізіологічні зміни, які відбуваються, а ідея невідповідності певним нормам і правилам виключає людину з певної групи, підвищуючи конформність і покірливість стосовно групи більшості;

- принцип взаємного обміну (передбачається, що кожна людина отримує вигоду від будь-якої взаємодії. Якщо хтось пропонує нам певну послугу, ми завжди хочемо дати більше) – оскільки в підлітковому віці люди більш довірливі, послуги інших сприймаються як менш егоїстичні та більш щирі у своєму бажанні допомогти, навіть якщо незнайомець пропонує відвезти їх додому зі школи (пов'язано з викраденням дітей) [44].

З огляду на великий вплив перерахованих вище принципів цілком імовірно, що підлітки більш сприйнятливі до психологічного впливу, такого як навіювання, зараження, маніпуляція, деструктивна критика, заяви, повчання, заохочення (необов'язково приємної поведінки) та переконання, ніж дорослі, із більшою вірогідністю можуть бути використані в поширенні дезінформації. Тому важливо, щоб стратегії психологічного розвитку критичного мислення включали в себе навчання проти деструктивних психологічних впливів [28].

Ще один аспект, який необхідно враховувати в експериментальних дослідженнях, - це «упередженість і стереотипи».

Упередженість і стереотипи заважають людям критично оцінювати інформацію. Стереотипи та забобони надмірно спрощують і узагальнюють розумовий процес. Це економить час і сили, але водночас означає

односторонній погляд на ситуацію.

Схильність людини до стереотипів полягає у її звичайній та природній тенденції будувати узагальнення, змістом яких є спрощення світу її вражень [4]. Стереотипізація – це нормальна і природна людська схильність до узагальнень. Її мета – спростити світ своїх вражень.

Стереотипи – це когнітивні структури, що формують хибні знання, уявлення та очікування про будь-яке явище або соціальну групу. Стереотипи можуть бути близькими до реальності, але в більшості випадків вони заважають об'єктивній оцінці. Повертаючись до теорії Еріксона про те, що погляди на світ і людей активно формуються в підлітковому віці, очевидно, що установки чинять негативний вплив на цей процес. Раніше підлітки не мали у своїй свідомості необхідних моральних знань. Тому в цьому віці важливо зрозуміти альтернативні погляди та важливість цього процесу. Таким чином, вони можуть сформувати уявлення про себе, яким керуватимуться впродовж усього життя. Інакше їхній світогляд може сформуватися на основі пасивного засвоєння або стати об'єктом споживчого інтересу [23].

В епоху вільного доступу до інтернету, коли підлітки проводять більшу частину часу в мережі, вони теж отримують свої уявлення про світ через екрани своїх гаджетів. Блогери стають головними авторитетами та лідерами думок, на яких орієнтуються діти. Важливо, щоб вони розуміли, як це впливає на них і кому вони можуть довіряти. Тому їм необхідно аналізувати та робити власні висновки, щоб фільтрувати інформацію та не приймати на віру ідеї популярних блогерів.

Стереотипізація у засобах масової інформації – це формування хибних уявлень про соціальні явища, моделі поведінки людей та світ загалом. Його мета – надати певним об'єктам і явищам якостей, яких вони насправді не мають, і транслювати їх далі каналами комунікації. Консерватизм та емоційно-оціночна спрямованість стереотипів можуть посилювати вплив ЗМІ на суспільну свідомість [4].

Люди приймають інформацію, яку вони отримують з Інтернету, як

відображення реальності навколишнього світу. У нестабільному світогляді молоді така інформація сприймається як істинна, без урахування того, що вся інформація – це лише суб'єктивна інтерпретація фактів. Розвиток критичного мислення необхідний для того, щоб розрізняти істину та формувати власну думку в нескінченному потоці дезінформації, яку поширюють шахраї та пропагандисти [26].

Таким чином, критичне мислення – це широке поняття, що включає в себе здатність аналізувати, інтегрувати і систематизувати інформацію, зіставляти факти і абстрагуватися від непотрібних деталей. Крім когнітивних процесів, що впливають на навички критичного мислення, важливим моментом є психологічні характеристики людини, які безпосередньо впливають на критичне мислення. А саме – емоційний інтелект.

Розвиток емоційного інтелекту створює умови для того, щоб людина сприймала дані спокійно та раціонально, без впливу емоцій на свої висновки. Другий аспект, що впливає на критичне мислення, це стійкість до психологічного впливу. Для того щоб маніпулювати свідомістю і вибором людей, ЗМІ використовують різні прийоми, які дають змогу визначати поведінку і думки людей, минаючи їхні розумові процеси. Розуміння того, як працює психологічний вплив, може допомогти залучити людей до свідомого процесу обробки інформації [29].

Ще один момент, що сприяє розвитку критичного мислення, - це незалежність від стереотипів і установок. Вони формуються під впливом зовнішнього світу й оточення людини та спрощують процес мислення. Це зумовлює одностороннє сприйняття інформації, так званий «тунельний зір». Оскільки це автоматичний процес, він дає змогу уникнути розмаїття життєвих обставин і варіантів та не дає можливості критично оцінити ситуацію[35].

Отже, підлітковий вік – чутливий період для розвитку критичного мислення. Підлітки намагаються освоїти складні соціальні норми, правила та ідеї і сформувати власний світогляд. Тож важливо скористатися цим моментом і допомогти їм сформувати власні погляди, які не залежать від їхнього

емоційного стану, впливу авторитетів, думки інших людей чи маніпуляцій з боку інформаційних ресурсів, ринкових гравців, а також з боку країни агресора.

Висновки до розділу 1

Отже, враховуючи викладений матеріал у першому розділі, можна зробити наступні висновки.

У потоці інформації, що постійно збільшується, здатність критично мислити є надійним захистом від маніпуляцій, стереотипів і упереджень. Люди, особливо молодь, потребують умінь раціонально аналізувати й оцінювати інформацію, аби уникати автоматичних висновків і помилкових рішень.

Критичне мислення включає раціональне осмислення інформації, рефлексію, оцінку своїх ідей, здатність поставити під сумнів інформацію та зважувати всі аргументи. Ці процеси підкріплюються структурою, що складається з аналізу, синтезу, порівняння та систематизації даних.

Розвиток емоційної обізнаності й здатності до саморегуляції прогресивного раціонального мислення, значною мірою дозволяє підліткам уникати впливу емоційних станів на процеси прийняття рішень.

У підлітковому віці, коли активно формується ідентичність і світогляд, розвиток критичного мислення особливо важливий. Підлітки повинні навчитися незалежно оцінювати інформацію, оскільки в цей період вони дуже чутливі до впливу групових авторитетів і можуть легко піддаватися соціальному та інформаційному тиску.

Стійкість до стереотипів та упереджень не спрощують мислення, а його об'єктивність допомагають підліткам уникати «тунельного зору» і заохочувати розгляд альтернативних точок зору для повнішого розуміння реальності. Ефективне формування критичного мислення розвиток емоційного інтелекту посилює здатність до протидії маніпуляціям і звільнення від

стереотипів. Це сприяє усвідомленому підходу до сприйняття інформації та незалежному мисленню.

Ці висновки підкреслюють важливість системного підходу до формування критичного мислення серед підлітків, щоб забезпечити їх здатність до раціонального й самостійного аналізу інформації в сучасному інформаційному середовищі.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ПІДЛІТКІВ

2.1 Аналіз впливу засобів масової інформації на формування світогляду підлітків

Загальним наслідком впливу засобів масової інформації на дітей і підлітків є порушення когнітивних функцій, дистанціювання від реального життя, навчання, обов'язків, інерція в наслідуванні агресивної і антигромадської поведінки героїв ЗМІ, деформація морального розвитку і схильність до порушення морально-етичних норм. Порушення соціальних контактів, поява інтернет-залежності тощо.

Дослідивши цю тему більш детально, можна зробити більш конкретні висновки. Вплив сцен насильства викликає зміну сприйняття навколишнього світу, зміна ставлення підлітків до насильства як законного способу вирішення конфліктів, дублювання моделей насильницької поведінки, поява десенсибілізуючих реакцій вносить свій вклад.

Результатом впливу реклами є те, що реклама стверджує повагу до матеріальних продуктів як повноцінну заміну духовних продуктів і формує думку про те, що споживання і матеріальні блага є кінцевими цілями людського життя. Реклама продуктів харчування негативно впливає на здоров'я, сприяючи збільшенню кількості дітей та підлітків, які страждають ожирінням, створює певні стереотипи (включаючи гендерні) [6].

Вплив Інтернету може призвести до залежності, а також загрожує молоді через недотримання правил безпечної поведінки в Інтернеті тощо. Заборона в соціальних мережах (Вконтакте, Однокласники і т.д.) дещо ускладнює, але не робить неможливим процес залучення до деструктивних груп, що сприяють самогубству. Кіберполіція повідомляла про значну кількість «груп смерті» і блоків їх кураторів [1].

До наслідків впливу відверто сексуальних сцен можна віднести схильність

підлітків до передчасного статевого акту і порушення прийнятих морально-етичних норм, формування спотвореного уявлення про відносини між партнерами, штучне нав'язування певних моделей сексуальної поведінки. На сучасному етапі розвитку суспільства, розвиток медіасередовища і поширення нових медіа технологій, значно перевищив здатність людей мислити.

На цьому ґрунтується потенційна небезпека ЗМІ. Особливо сильним є вплив ЗМІ на духовне і ментальне життя суспільства, що відбивається на якості соціалізації майбутніх поколінь.

Соціалізація під впливом ЗМІ означає, що всі опиняються в проблемній ситуації - і діти, і дорослі, які їх оточують, - коли авторитет і компетентність дорослих слабшають і вони втрачають свою конкурентну перевагу перед силою й авторитетом віртуального світу [27].

Використання медіа, в тому числі соціальних мереж, є одним з найпоширеніших видів проведення вільного часу для дітей та підлітків сьогодні. Соціальні медіа - це будь-який веб-сайт, який забезпечує соціальну взаємодію. Зокрема, це соціальні мережі (наприклад, Facebook, MySpace), ігри та віртуальні світи (Club Penguin, Second Life, The Sims), відеосайти (YouTube) та блоги. Ці ресурси стрімко розвиваються в останні роки, надаючи сучасній молоді можливості для розваг та спілкування [47].

Використання соціальних мереж несе більше ризиків для молодих людей, ніж багато хто з дорослих може собі уявити. Основні ризики поділяються на такі категорії: спілкування за принципом «рівний-рівному»; «небажаний контент»; «нерозуміння конфіденційності в Інтернеті»; «зовнішній вплив через сторонні рекламні групи».

Кіберпереслідування - це навмисне використання цифрових медіа для поширення неправдивої, непристойної або небажаної інформації про іншу особу. Це найпоширеніший ризик для всіх молодих людей у мережі «рівний-рівному». Хоча «цькування в Інтернеті» часто використовують як синонім «кібербулінгу», насправді це різні поняття. Дані свідчать про те, що цькування в Інтернеті не таке поширене, як переслідування віч-на-віч, а участь

у соціальних мережах не пов'язана з ризиком цькування в Інтернеті для більшості дітей.

З іншого боку, кібербулінг дуже поширений і може наражати молодих людей на небезпеку в Інтернеті та призводити до серйозних психосоціальних наслідків, включаючи депресію, тривогу, сильну ізоляцію і, на жаль, самогубство [38].

Секстинг можна визначити як «надсилання, отримання та передачу сексуальних повідомлень, фотографій та інших зображень за допомогою цифрових пристроїв, таких як мобільні телефони та комп'ютери». Багато з цих зображень швидко поширюються через мобільні телефони та Інтернет. Це явище поширене серед молоді, і нещодавнє опитування показало, що 20% молодих людей надсилали або публікували свої оголені або напівоголені фотографії чи відео.

Деяким з них погрожували або переслідували за це правопорушення (дитячу порнографію), хоча деякі держави нещодавно внесли зміни до своїх законів, щоб вважати таку поведінку правопорушенням неповнолітніх. Подальші наслідки включають тимчасове відсторонення від навчання в школі для винуватця і емоційні розлади з психічними захворюваннями для жертви. Однак у більшості випадків інциденти із секстингом не виходять за межі однієї-двох невеликих груп однолітків і не призводять до серйозних наслідків [12].

Дослідники запропонували новий феномен під назвою «фейсбучна депресія». Це депресія, яка розвивається, коли діти та підлітки проводять так багато часу на сайтах соціальних мереж, таких як Facebook, що у них починають проявлятися типові симптоми депресії. Бути прийнятим такими ж підлітками, як і він сам, і спілкуватися з іншими підлітками - важлива частина їхнього життя. Надмірна активність в онлайн-світі вважається фактором, що провокує депресію у деяких підлітків.

Подібно до депресії, викликаній ситуаціями в реальному світі, діти та підлітки, які страждають від депресії у Фейсбуці, наражаються на ризик

соціальної ізоляції, іноді вдаючись до ризикованих веб- сайтів і блогів за «допомогою», що може призвести до зловживання психоактивними речовинами, ризикованої сексуальної поведінки та агресивної або саморуйнівної поведінки.

Основні ризики, з якими сьогодні стикаються діти та підлітки в Інтернеті, - це ризик бути «видимими для всіх», неналежне використання технологій, відсутність приватності, надмірний обмін інформацією та розміщення недостовірної інформації про себе та інших. Така поведінка загрожує приватності дітей [39] .

Оскільки користувачі Інтернету відвідують різні веб-сайти, вони можуть залишати докази того, які сайти вони відвідували. Цей постійний запис усієї веб-активності людини називається її «цифровим слідом». Однією з найсерйозніших загроз для майбутньої репутації молодих людей у соціальних мережах є їхній цифровий слід.

Діти та підлітки з поганим розумінням приватності часто надсилають неприйнятні повідомлення, фотографії та відео, не усвідомлюючи, що «те, що потрапляє в Інтернет, залишається в Інтернеті». Як наслідок, необдумане і поспішне клацання мишею може поставити під загрозу майбутні вступні іспити до університетів та заяви на роботу. Неконтрольована поведінка в Інтернеті також може зробити дітей і підлітків легшою мішенню для торгівлі людьми та шахрайства.

Проте не варто виключати і переваги використання соціальних мереж. В умовах пандемій, потім повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України інтернет ресурси зіграли позитивну роль у продовженні навчання та збереженню соціальних зв'язків.

Сайти соціальних мереж дають змогу молодим людям виконувати багато важливих завдань у реальному житті в режимі онлайн, наприклад, підтримувати зв'язок із сім'єю та друзями, заводити нові знайомства, обмінюватися фотографіями та ідеями. Використання соціальних мереж також дає молодим людям значні переваги, які впливають на їхню самооцінку і думку

про себе, суспільство і світ.

Розширення мережевих зв'язків шляхом пошуку людей з різних соціальних прошарків зі схожими інтересами (це важливий крок для всіх молодих людей, що сприяє повазі, терпимості та цілеспрямованому обговоренню особистих і глобальних проблем) [5].

Також розширюються можливості для навчання. Учні середніх і старших класів використовують соціальні мережі для спільної роботи над домашніми завданнями та груповими проєктами. Наприклад, Facebook та аналогічні додатки соціальних мереж дають змогу учням збиратися поза класом, щоб співпрацювати та ділитися ідеями для завдань. Деякі школи успішно використовують блоги як ресурс, що сприяє вивченню мов, розвитку писемності та творчих здібностей.

Молоді люди можуть легко отримати анонімний доступ до онлайнової інформації про свої проблеми зі здоров'ям. Дедалі частіше з'являються високоякісні джерела інформації з цілої низки тем, що цікавлять молодих людей (наприклад, інфекції, що передаються статевим шляхом, зниження стресу, ознаки депресії). Молоді люди з хронічними захворюваннями мають доступ до веб-сайтів, де вони можуть спілкуватися з іншими людьми, що мають схожі проблеми, і створювати мережу підтримки.

Мобільні технології, які молоді люди використовують щодня, як-от мобільні телефони та миттєві повідомлення, вже сприяють значному поліпшенню їхнього медичного обслуговування, включно з підвищенням прихильності до лікування, поліпшенням розуміння хвороби та скороченням кількості пропущених візитів до лікаря. Соціальні мережі можна використовувати в поєднанні з мобільними додатками, що дає молодим людям ширший доступ до інформації з питань здоров'я та спілкування з лікарями [36].

Однак через свій юний вік молоді люди можуть зіткнутися з недостовірною інформацією в цих пошукових системах, що вимагає участі батьків. Батьки повинні стежити за тим, щоб їхні діти користувалися надійними інтернет-ресурсами, правильно інтерпретували інформацію та не

допускали інформаційного перевантаження. Якщо батьки цікавитимуться тим, якими сайтами користуються їхні діти, вони зможуть не лише виявляти інформацію, а й обговорювати її.

2.2 Дослідження психологічного аспекту інформаційного впливу на підлітків під час воєнних дій в Україні

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімким розвитком інформаційних і цифрових технологій, що чинить значний вплив на життя кожної окремої людини і всього людства загалом. Цей вплив особливо значущий і важливий у кризових ситуаціях, особливо в тривалих психотравмуючих ситуаціях, пов'язаних із військовими діями.

Сучасна війна має не тільки бойовий, а й розвідувальний елемент, який відіграє важливу роль у підриву морального духу збройних сил та цивільного населення, а також істотно впливає на ефективність війни та її загальний результат. Тому, на нашу думку, в рамках кваліфікаційної роботи необхідно було дослідити психологічний аспект інформаційного впливу на підлітків під час воєнних дій в Україні.

Усі українці нині зазнають впливу великої кількості інформації, обсяг якої не завжди вдається контролювати, диференціювати або свідомо переробляти. Наявність безлічі стресорів, збільшені масштаби інформаційних технологій у сфері комунікацій, що дають змогу миттєво доносити інформацію до більшої аудиторії, і, навпаки, ізоляція людей на окупованих територіях від незалежних ЗМІ призвели до того, що стійкість особистості до інформаційно-психологічних впливів була знижена.

Тому актуальним є вивчення психологічних аспектів впливу інформації на особистість мирних жителів під час воєнних дій. Питання впливу інформації на свідомість людини є предметом дослідження багатьох учених. Сучасні дослідження з цієї проблеми вельми різноманітні та присвячені різним аспектам впливу інформації на людину та суспільство.

Сутність та особливості інформаційної війни розкриваються у працях І. Лоноса. Прийоми та закономірності інформаційної війни аналізуються у працях П. Спіка та Р. Рудника [7].

О. Копан та В. Мельник вказують на інформаційно-психологічну війну як засіб маніпулювання свідомістю людини, О. Саєнко визначає механізми інформаційно-психологічного впливу та умови ведення гібридної війни, Л. Чистокретов та В. Шишко розглядають інформаційно-психологічний вплив як невід'ємну складову інформаційної безпеки. І. Сахалк досліджує стратегії і тактики сугестії в сучасному українському медіа-дискурсі, О. Росінська розглядає психологічно-маніпулятивний вплив ЗМІ в умовах інформаційної війни, а В. Шишко - роль ЗМІ в контексті інформаційної безпеки. Досліджень на цю тему достатньо [13].

Інформаційний вплив традиційно розглядається як соціально-психологічний вплив, оскільки він здійснюється за допомогою психологічних засобів, таких як слова, акценти, паузи, образи та невербальні засоби. Він може бути конструктивним або неконструктивним, ефективним або неефективним, правдивим або неправдивим. [12]. На державному рівні, в тому числі у воєнний час, створюються спеціальні організації, центри і навіть інститути, які займаються інформаційно-психологічними технологіями.

Ворожий та маніпулятивний характер такого впливу має значний вплив на свідомість, цінності, поведінку та світогляд громадян загалом [37].

Як зазначають М. Діденко та О. Зелінська, інформаційно-психологічні впливи «базуються на психології та соціальній інженерії» і «можуть проявлятися не відразу, а лише через певний час» [9]. Як зазначають В. Петрик та його співавтори, інформаційно-психологічна війна - це безперервна серія інформаційно-психологічних операцій, які щоразу приводять систему (противника) до точки розбіжності.

Метою інформаційно-психологічної війни є порушення існуючого порядку, створення хаосу, прискорення процесу дивергенції в одному напрямку.

ЗМІ використовують асиметричну інформацію (дезінформацію) як один із способів впливу на населення [17]. При цьому маніпулятивні засоби є найбільш ефективними механізмами впливу на людей.

Б. Кобильник та А. Гізун вказують на використання в інформаційній війні низки різних методів інформаційно-психологічного впливу.

Автори наголошують на агресивному характері такого впливу та його поширенні через засоби масової інформації, що дозволяє вибірково обирати аудиторію, найбільш вразливу до дій агресора [17].

Ю. Опанасенко досліджує вплив заголовків українських та російських ЗМІ з патогенними ознаками на поінформованість реципієнтів у квітні-травні 2022 року. Авторка підкреслює, що швидкість створення інформаційних повідомлень у період війни зросла, що призвело до зменшення часу, який витрачають користувачі медіаресурсів та соціальних мереж на ознайомлення з новинами. Вона зазначає, що «спостерігається тенденція отримувати всю картину інформаційної епохи через заголовки, які часто мають ознаки патогенності» [33].

Проаналізувавши заголовки інформаційних повідомлень у ЗМІ, Ю. Опанасенко доходить висновку, що використовується низка прийомів (інформаційне маніпулювання, викривлення інформації, гіперболізація, подання цитат як фактів, що вже відбулися тощо), які в умовах війни негативно впливають на психічний стан людей і «можуть руйнівно впливати на стресостійкість населення, породжуючи плітки, панічні настрої та деморалізуючи суспільство» [33].

Таким чином, незважаючи на значну кількість публікацій про інформаційно-психологічні впливи з різних медіа-ресурсів, сьогодні мало висвітлюються такі впливи в контексті реальних бойових дій, зокрема війни в Україні, яка відбувається тут і зараз.

Вивчення психологічного впливу новин про війну на цивільне населення та мирних жителів набуває особливого значення.

Метою даного дослідження є визначення особливостей впливу інформації

про військові новини на особистість та психічний стан молоді під час військових дій в Україні.

Вплив інформації про військові дії на особистість та психічний стан молоді досліджувався за допомогою онлайн-опитування.

Опитування проводилося серед підлітків, які виїхали з міста Маріуполь та Маріупольського району до міста Дніпра, на базі Центру підтримки ВПО Маріупольського району «Серце сходу» у квітні 2024 року. Серед респондентів діти, які до повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України мешкали як в місті, так і в сільській місцевості.

Загалом в опитуванні взяли участь 65 респондентів, 17 хлопців та 48 дівчат віком 15-18 років.

Вкажіть Вашу стать
65 відповідей

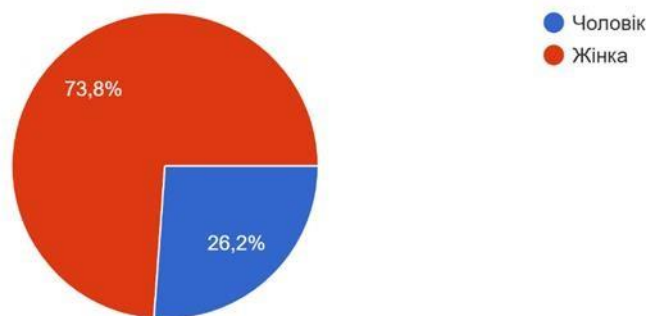

Рис. 2.1. Гендерний розподіл респондентів

64,6% респондентів обрали телеграми як основний спосіб отримання інформації про війну та бойові дії в Україні. 12,0% респондентів користуються соціальними мережами, а 10,0% - новинними сайтами як джерелами інформації. Найменше респонденти шукають інформацію про перебіг бойових дій в офіційних джерелах або на телебаченні (1,0% та 1,0% відповідно).

Що для Вас є основним джерелом інформації?

65 відповідей

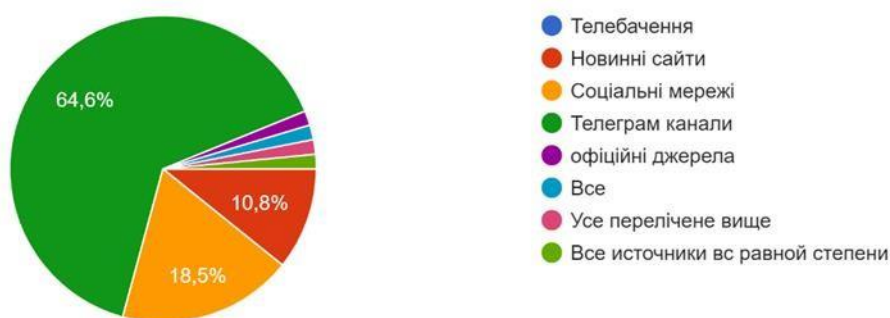

Рис. 2.2. Джерела отримання інформації

Вибір телеграм-каналів як основного джерела інформації дає, з одного боку, певну свободу у виборі тем і джерел інформації, а з іншого - підвищує рівень впливу серед найбільш емоційних людей, які не критично ставляться до такої інформації.

Чи зменшили Ви на теперішній час перегляд новин, порівняно із початком війни?

65 відповідей

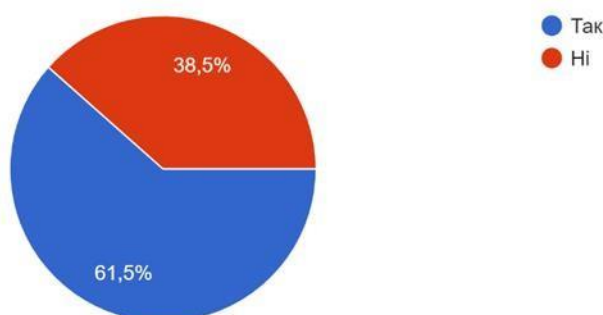

Рис. 2.3. Зменшення часу на перегляд новин порівняно з початком війни

Результати опитування показують, що частота перегляду військових новин респондентами з початку війни на момент дослідження значно зменшилася. 61,5% респондентів зараз витрачають менше часу на перегляд новин, ніж на початку війни. Проте перегляд інформаційних каналів залишається досить високою. Так, 55,4% респондентів стверджують, що дивляться до трьох годин новин щодня, 33,8% - до однієї години щодня, і 33,8% - до однієї години щодня.

Як часто ви отримуєте інформацію з новинних джерел (телебачення, інтернет, газети і т. д.)?
65 відповідей

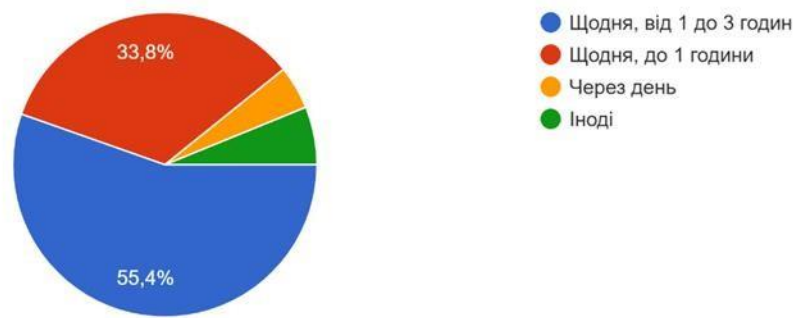
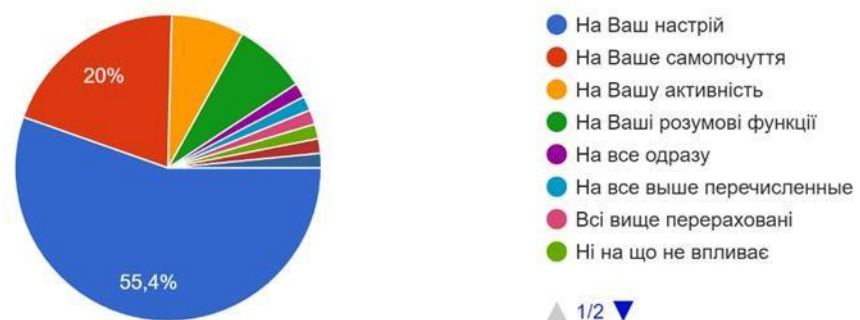

Рис. 2.4 Частота перегляду новин

95,3% респондентів стверджують, що перегляд новин про війну має на них значний вплив. За даними опитування, новини про війну мають психологічний вплив, переважно на психічний стан, настрій (55,4%), психічний стан і самопочуття (20,0%) молоді, найменше новини про війну впливають на розумову діяльність та активність (по 7,7%), 4,5% респондентів відповіли, що новини про війну не мають такого впливу.

Рис. 2.5. Психологічний вплив інформаційних джерел

На що саме впливає перегляд новин?
65 відповідей

Дійсно, як зазначає А. Марчак, «впровадження інформаційних технологій створює не тільки нові можливості, але й нові проблеми та загрози». У новій інформаційній реальності проявилися раніше прогнозовані негативні ефекти і виникли нові проблеми. «Все більшого значення набувають проблеми маніпулювання свідомістю в кіберпросторі та забруднення інформаційного

середовища у зв'язку з викривленням і фільтрацією інформації в пошукових системах і соціальних мережах» [24]. Таке забруднення відбувається шляхом надання інформації, що має яскраво виражений маніпулятивний характер (наприклад, неправдива інформація, дезінформація, інформація, що поширюється з метою заподіяння шкоди, інформація, що поширюється з метою створення конфліктних ситуацій, інформація, що поширюється з метою формування негативних станів або почуттів, інформація, що поширюється з метою спонукання до деструктивної поведінки тощо).

Також було досліджено психічний стан респондентів після перегляду військових новин. Результати показали, що розгубленість, на яку вказали 62,0% респондентів, була домінуючим душевним станом на початку війни.

Усі респонденти, які взяли участь в опитуванні, зазначили, що стикалися з дезінформацією або фейковими новинами.

Оцінюючи інформацію як фейкову, 38,0% респондентів оцінювали її на основі стилю подачі, 35,0% - на основі некомпетентності подачі, 29,0% - на основі дуже сильного та нав'язливого впливу інформації, 22,0% - на основі помилок або недоліків у змісті, 20,0% - на основі шаблонів або стилю подачі.

Деякі респонденти зосереджували увагу на тому, де була представлена інформація та чи було посилення на джерело інформації, а також намагалися аналізувати та порівнювати інформацію з різних джерел. За словами респондентів, з часом їхні навички розпізнавання дезінформації стали більш досконалими, і їм стало легше виявляти фейкову інформацію.

Таким чином, підвищення медіаграмотності має стати ключовою компетенцією не лише для молодого покоління, а й для дорослих, людей старшого віку, батьків, вчителів, особливо щодо факторів, які зменшують деструктивний вплив медіа, як продемонстрували наші дослідження.

Цікаво, що 18,5% респондентів вважають себе впливовими в соціальних мережах. Це означає, що вони самі мають вплив на думки інших.

Чи вважаєте ви себе впливовою особистістю в соціальних мережах?

65 відповідей

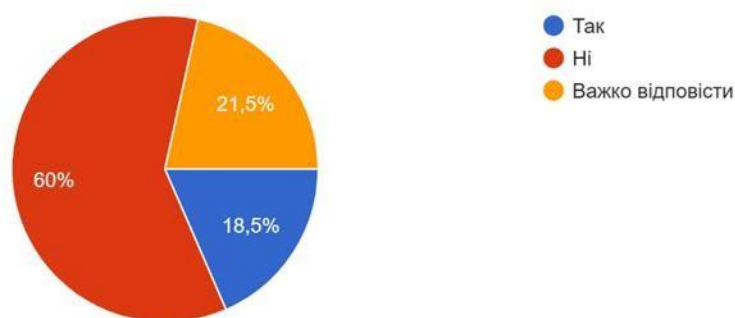

Рис. 2.6. Оцінювання себе, як впливовою особистістю в соціальних мережах

Дослідження виявило, що інформація про військові дії має значний вплив на психологію цивільного населення. Військові новини впливають на психічний стан, самопочуття, когнітивні процеси та погляди на майбутнє. Соціально-психологічної адаптації до життя в умовах воєнних дій можна досягти, якщо менше часу приділяти перегляду військових новин, розвивати вміння розпізнавати дезінформацію, розвивати толерантність до невизначеності та відновлювати безперервність життя.

За даними дослідження 38,5% респондентів вважають, що основною метою інформаційної війни є маніпулювання громадською думкою, 29,2% вважають, що інформаційний вплив спрямований на підвищення рівня страху та напруженості, а 23,1% - на посилення соціального конфлікту. Таким чином, за допомогою інформаційних атак ворог намагається посилити внутрішню напруженість і послабити суспільний спротив.

Як ви вважаєте, які наслідки може мати психологічний вплив інформаційних війн на суспільство?

65 відповідей

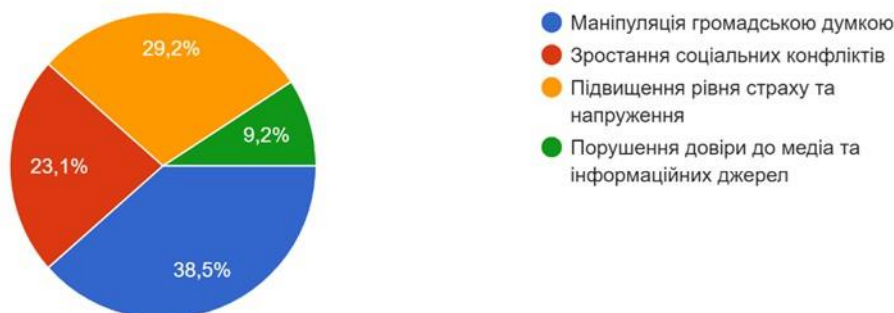

Рис. 2.8. Наслідки інформаційної війни

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розробка практичних рекомендацій, спрямованих на розвиток медіаграмотності, навичок саморегуляції та усвідомленої уваги особистості.

2.3. Подолання негативного впливу засобів масової інформації на психоемоційний стан молоді

Негативному впливу ЗМІ можна запобігти і подолати, якщо люди будуть критично ставитися до того контенту, який вони споживають. Медіаосвіта є основним засобом, за допомогою якого у дітей та молоді формується критичне ставлення до ЗМІ.

Необхідною умовою для формування критичного ставлення до всіх предметів і явищ оточуючого нас світу є розвиток критичного мислення. Критичне мислення - це сукупність усвідомлених дій і навичок, що використовуються для оцінки інформації, як достовірної, так і маніпульованої [3].

Залежно від своєї якості мислення людини може бути критичним, некритичним або нейтральним. Нейтральність - це байдуже ставлення до соціальних подій або до певної точки зору чи теорії. Некритичне мислення - це легке та бездумне прийняття або схвалення певних людських дій, теорій чи ідей.

Критичне мислення - це здатність рефлексивно оцінювати факти, події та процеси й чітко визначати свою позицію щодо певних ідей, поглядів і теорій, а також їхніх практичних наслідків. Критично мислячі люди не погоджуються або не погоджуються з певними діями людей чи соціальних груп, доки не зрозуміють їхні причини. Критично мислячі люди не приймають, не відкидають і не поділяють будь-яку думку чи ідею, доки не дізнаються, від кого і чому вони походять.

Наразі актуальними стає розробка способів нейтралізації патогенних інформаційних потоків, таких як екранне насильство, порнографія, надмірна реклама та пропаганда. Співробітники Академії української преси (АУП) розробляють посібники та підручники з медіаосвіти та організовують школи медіаосвіти та медіаграмотності для студентів і викладачів.

21 квітня 2016 року Президія Національної академії педагогічних наук України затвердила нову редакцію Концепції впровадження медіаосвіти в Україні. Однією з причин перегляду на той час було те, що Україна перебувала у стані гібридної війни і значна кількість її громадян зазнавала впливу маніпулятивних ЗМІ з інших країн. З 2011 року Україна перебувала в експериментальній фазі впровадження шкільної медіаосвіти [18].

Цей етап, що тривав із 2017 до 2020 року, був спрямований на поступове впровадження медіаосвіти та стандартизацію її змісту; у період із 2021 до 2025 рік планувалася масштабне впровадження медіаосвіти у навчальних закладах. Однак на тлі військового вторгнення в російської федерації на територію України цей процес дещо сповільнився.

И. Сахневич виокремлює три рівні медіаграмотності громадян. Медіаграмотність, за змістом терміну, - це найпростіший і базовий рівень медіаосвіти, що має «елементарні відтінки». Іншими словами, це розвиток уміння користуватися технічними засобами масової інформації, спілкуватися за їхньою допомогою та розуміти реальність, яку вони проєктують [24]. Наступний рівень - медіакомпетентність. Вона передбачає вміння використовувати, критично аналізувати та оцінювати медіаконтент різних

форм, типів і жанрів, а також здатність аналізувати складні функціональні процеси медіа в суспільстві.

На вищому рівні медіаграмотність має на увазі систематичні знання, вміння та навички в галузі медіа, а також ставлення до медіаосвіти загалом як до нагромадження моральних, етичних та естетичних цінностей у суспільстві.

На особливу увагу заслуговують стратегії розвитку критичного мислення. Критичне мислення в контексті споживання інформації включає такі навички:

- 1) розрізняти факти, які потребують перевірки (освітньої, наукової, професійної), і факти, які не потребують перевірки;
- 2) оцінювати надійність джерела, точність опису та силу аргументації в медіатекстах;
- 3) визначати авторство медіатекстів за висвітлюваною темою;
- 4) виявляти факти, які не потребують додаткових доказів, та авторські гіпотези, що є спекулятивними і потребують додаткового дослідження;
- 5) розпізнавати нелогічні судження в медіатекстах [24].

Для розвитку критичного мислення необхідне проблемне навчання, тобто створення проблемних ситуацій у класі та заохочення молодих людей до активного самостійного пошуку можливих рішень. Показниками ефективності медіаосвіти є розвиток у дітей та підлітків умінь:

- 1) виокремлювати основні моменти інформаційних повідомлень та відокремлювати їх від «білого шуму»;
- 2) розуміти мету комунікації та напрямок інформаційного потоку;
- 3) спростовувати власні твердження
- 4) виробляти альтернативні точки зору та висловлювати обґрунтоване схвалення або несхвалення;
- 5) виявляти помилки в отриманій інформації та вносити пропозиції щодо їх виправлення;
- 6) визначати необхідність розуміння наявної інформації та вносити зміни;

- 7) витягати дані з запропонованої інформації та представляти їх у табличному чи іншому форматі;
- 8) планувати та аналізувати інформацію, що є у медіасвіті.

Розвиток критичного мислення - це не кінцева мета, а безперервний процес.

На думку Г. Почепцова, сучасні інформаційні технології призвели до появи абсолютно нового повідомлення, до якого масова свідомість не в змозі адаптуватися. За допомогою ЗМІ відбувається переорієнтація громадської думки шляхом упровадження нових ціннісних стандартів, поширення економічної дезінформації, розповсюдження і закріплення в масовій свідомості споживчого способу життя. Активно використовуються різні за типом, формою і змістом психологічні впливи [33].

Періоди, коли колишні установки і моделі поведінки вступають у протиріччя з умовами життя, схильні до маніпулятивних форм. Низький рівень психологічних захистів пов'язаний із тим, що молоді люди зазнають труднощів у регулюванні та задоволенні своїх потреб, зміні цілей. Недостатня стійкість до впливу роблять людей більш уразливими для маніпуляцій як з боку політичного світу, так і з боку рекламних агентств. Це пов'язано з тим, що неможливо не привернути їхню увагу, спритно апелюючи до їхніх базових бажань і мотивів. Більшість маніпулятивних впливів спрямована на звуження свідомості та підвищення сугестивності й здебільшого орієнтована на підлітків і молодих людей [14].

Добре відомо, що в цей процес часто потрапляють люди зі слабким здоров'ям, нерозвиненим світоглядом, слабким критичним мисленням і відсутністю життєвих орієнтирів. Саме тому такими важливими є зусилля з мінімізації негативного впливу ЗМІ на молодь.

Висновки до розділу 2

Медіа мають значну роль у формуванні психоемоційного стану підлітків, які особливо чутливі до інформаційного тиску. Дослідження підтверджують, що в умовах війни, коли контент ЗМІ здебільшого наповнений повідомленнями про насильство, руйнування та загрозу життю, відбувається значний психологічний вплив на молодь.

Підлітки, які активно користуються медіа, зокрема соціальними мережами та новинними ресурсами, частіше стикаються з агресивним контентом та сенсаційними заголовками. Це постійно поглиблює відчуття тривоги, посилює страхи, що впливають на стабільність їх емоційного фону.

Часте споживання негативної інформації призводить до зниження стресостійкості, а також збільшує ймовірність розвитку депресивних станів. Підлітки, які перебувають у цьому віці в періоді формування ідентичності та світогляду, особливо вразливі до негативних впливів. Статистичні дані свідчать, що перегляд шокуючих новин проявляють у них симптоми тривожних розладів, розгубленості та знижує здатність до критичного мислення.

Крім того, сприйняття насильства в медіа може призвести до зниження чутливості до жорстокості. Це небезпечне явище, після чого підлітки можуть поступово сприймати насильницькі дії як норму, що спричиняє ризики щодо формування морально-етичних переконань. Одночасно, посилене емоційне навантаження може викликати психосоматичні симптоми, включаючи проблеми зі сном, зниження апетиту, апатію або, навпаки, дратівливість.

Таким чином, медіа сьогодні є потужним фактором, який здатен як підсилити психологічну напругу серед молоді, так і зменшити їхній психологічний комфорт та емоційну стійкість.

Соціальні медіа та онлайн-платформи стали невід'ємною частиною життя сучасної молоді, забезпечуючи доступ до новин, спілкування та розваг. Однак, поряд із позитивними можливостями, вони мають чимало ризиків для

психічного здоров'я підлітків. Через легкість доступу до інформації та інтенсивне користування соцмережами, молодь піддається впливу таких небезпечних явищ, як кібербулінг, секстинг та безконтрольне розголошення особистої інформації.

Отже, хоча соціальні медіа можуть сприяти соціалізації та доступу до нової інформації, вони також несуть суттєві загрози, особливо якщо підлітки не володіють необхідними навичками критичного ставлення до контенту та контролю над особистою інформацією.

В умовах воєнних дій інформація часто має маніпулятивний характер, що загострює соціальні конфлікти та формує страх і напругу серед населення. Результати досліджень вказують, що більшість підлітків зіштовхуються з дезінформацією, що впливає на їх сприйняття подій.

Медіаграмотність та критичне мислення відіграють важливу роль у захисті молоді від деструктивного впливу медіа. Вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, відрізняти достовірну інформацію від маніпуляцій та фейків, стає особливо популярним у світі, де значна частина інформації має емоційний або маніпулятивний характер.

Розвиток медіаграмотності вчить підлітків не тільки усвідомлено сприймати медіаконтент, а й критично ставитися до різноманітних джерел, зокрема соціальних мереж, новинних порталів та розважальних ресурсів.

Це дозволяє молоді аналізувати необхідні факти, розпізнавати об'єктивні судження та ставити під сумнів сенсаційні повідомлення, які часто використовують для впливу на емоції. Навички критичного мислення також допомагають молоді оцінювати інформацію з різних боків, усвідомлюючи, що кожне повідомлення має свого автора і контекст, що може вплинути на його об'єктивність.

Медіаграмотність дає підліткам інструменти для виявлення дезінформації та формування незалежних суджень. Наприклад, підлітки вчаться ідентифікувати основні елементи маніпулятивного впливу: від навмисних спотворень фактів до емоційних заголовків, спрямованих на

виклик паніки або страху. Ці знання допомагають їм уникати поширення фейків та сформують навички свідомого підходу до інформації.

Таким чином, медіаграмотність та критичне мислення є ключовими компетенціями сучасної молоді, які сприяють стійкості до інформаційних маніпуляцій і забезпечують об'єктивне, зважене сприйняття медіа.

Зазначене підкреслює необхідність посилення медіаосвіти, яка безпосередньо є фактором розвитку критичного мислення молоді, як захисту інформаційного середовища від негативного впливу

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ ЯК УМОВИ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

3.1. Медіаорієнтована модель формування критичного мислення у підлітків

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури ми розробили медіа-орієнтовану модель розвитку критичного мислення у підлітків. В основі даної моделі лежать такі загальнопедагогічні принципи, як довіра до позитивного ставлення особистості, врахування вікових особливостей дітей, систематичність і наступність, поєднання теорії та практичного досвіду, самореалізація особистості у творчій діяльності, діалог і створення атмосфери співпраці.

Принцип поєднання теорії та практичного досвіду забезпечується організацією занять, на яких діти отримують нову інформацію та вчаться застосовувати її в повсякденному житті. Принцип самореалізації особистості у творчій діяльності реалізується на практиці в багатьох цікавих завданнях, що потребують творчого підходу.

Принцип діалогічності означає, що духовно-ціннісна орієнтація і розвиток особистості відбувається в процесі взаємодії, яка являє собою обмін цінностями (інтелектуальними, моральними та соціальними) і спільне виробництво цінностей. Цей принцип реалізується на основі взаємної щирості, поваги та прийняття. Створення атмосфери співпраці як передумови конструктивної взаємодії між учнями сприяє встановленню дружніх стосунків, взаємній підтримці та повазі, розвитку вміння слухати інших і відстоювати свою позицію [8].

В основу була покладена методика, розроблена Ліпманом в середині 20-х років 90-го століття. Він передбачає виконання 3 етапів: етап виклику, етап розуміння, етап рефлексії [10]. Перший етап-це виклик. Здійснюється оновлення та узагальнення тих знань, які є, формується інтерес до нової інформації, мотивація до діяльності. Важливо заохочувати підлітків до

активної роботи не тільки на тренінгу, а й вдома. Пізнавальні завдання, неоднозначні цитати, звернення до життєвого досвіду підлітка, редагування кластера (серія відповідей на питання «про що ти знаєш?») можуть бути використані в якості виклику. Результатом цього етапу є усвідомлений досвід, отримані знання і сформована мотивація.

Другий етап-розуміння. Він дає підліткам можливість отримати нову інформацію, навчитися різним способам роботи з нею, обмірковувати нову інформацію і пов'язати її зі своїм власним досвідом. На даному етапі актуальні такі методи, як таблиці аргументів, виділення ключових слів і таблиці графіків. Результат: інтеграція заявлених цілей на етапі вирішення завдань.

Третій етап-рефлексія. Головне тут – спільне розуміння, узагальнення отриманої інформації, засвоєння нових знань, формування власного ставлення студента до матеріалу. На цьому етапі використовуються такі технології, як обговорення, створення власного продукту і сінквейн – форма творчої рефлексії, яка допомагає узагальнювати інформацію і розвивати здатність відображати складні ідеї, емоції і задуми в простих висловлюваннях [32].

Тренінги проводилися у червні 2024 року, в них взяли участь 20 підлітків. Перший тренінг «Мисли критично! Як оцінювати інформацію та приймати обґрунтоване рішення» мав на меті розвинути в підлітках навички критичного мислення, допомогти оцінювати та аналізувати інформацію та робити обґрунтовані висновки. (дивись Додаток1).

Після проведення тренінгу учасникам було надано домашнє завдання – влаштувати «інформаційні канікули», тобто максимально знизити, а в ідеалі взагалі уникати споживання теле- та Інтернет контенту. Враховуючи те, що тренінг відбувався влітку, замінити перегляд будь-якого контенту значно легше. Учасникам було запропоновано більше проводити час з друзями на свіжому повітрі, читати книжки тощо Як зазначили учасники, влаштувати «інформаційні канікули» хоча б на один день виявилось досить складно. Лише 10 учасників змогли провести один день не споживаючи інформаційний контент взагалі з першого разу. П'ятеро змогли зробити це лише з другого-

третього разу, а ще у п'ятьох взагалі не вийшло це зробити.

Ті, кому вдалося виконати домашнє завдання, відзначали, що встигли за один день зробити набагато більше та краще провели час, ніж до «інформаційних канікулах». Вони почували себе більш спокійно.

Тренінг «Мисли глибше. Як розпізнавати маніпуляції та формувати незалежну думку» було проведено через тиждень після першого тренінгу. Метою тренінгу було закріпити знання, які були отримані напередодні, а також допомогти підліткам глибше розвинути критичне мислення, навчити їх розпізнавати приховані маніпуляції, аналізувати джерела інформації та формувати обґрунтовані, незалежні судження (дивись Додаток 2).

Завдяки тренінгам підлітки розвинули навички, які допомагатимуть їм бути більш стійкими до інформаційних впливів, розпізнавати маніпуляції та приймати обґрунтовані рішення, а також сприяти їх здатності до самостійного мислення, формувати ціннісні орієнтири та відповідальність за власне судження, що є елементом їхньої соціальної та психологічної стійкості.

Під час тренінгів підлітки навчилися розрізняти достовірну інформацію та фейки, спираючись на аналіз джерел, стиль подачі та ознаки маніпуляцій. В майбутньому це дозволить їм краще розуміти, що не вся інформація, яку вони бачать у медіа, є правдивою або неупередженою. Надалі учасники самостійно перевірятимуть достовірність інформації, що допоможе їм уніфікувати розширення фейків та сформувати об'єктивні думки

Підлітки навчаються відокремлювати факти від думок та суб'єктивних інтерпретацій, оцінюючи інформацію на предмет об'єктивності. Це має зміцнити їхню здатність аналізувати інформацію без емоційного залучення.

Також під час тренінгів учасники навчалися розглядати альтернативні точки зору, вибирати надійні джерела інформації та робити обґрунтовані висновки. Це сприяє формуванню відповідальності за прийняті рішення. Отже, діти стануть менш піддатливими до тиску оточення та зможуть приймати зважені рішення у різних ситуаціях (наприклад, щодо вибору діяльності, реакції на інформаційні вкиди тощо).

Завдяки аналізу інформації без емоційного залучення підлітки стануть більш стійкими до стресу, викликаного негативними новинами або маніпулятивним контентом. Під час тренінгів учасники вчилися поступово розвивати навички емоційної саморегуляції, що є важливим для подолання стресу, який може посилити інформаційне перевантаження або медійний тиск.

Підлітки мають розуміти принципи роботи медіа та навчитися використовувати різні інформаційні джерела, а також усвідомлювати важливість відповідного ставлення до інформаційного простору. Це допоможе молоді не лише критично сприймати інформацію, але й усвідомлено використовувати медіа для навчання, комунікації та особистого розвитку.

3.1. Аналіз рівня сформованості критичного ставлення підлітків до впливів ЗМІ

У контексті нашого дослідження ми розглядаємо критичне мислення як складний когнітивний процес, що містить у собі сприйняття, логічний аналіз та оцінку інформації, отриманої через ЗМІ.

Критичне мислення є оціночним та інтроспективним. Це відкрите мислення, яке розвивається завдяки інтеграції нової інформації та життєвого досвіду. У цьому полягає відмінність критичного мислення від творчого, яке не передбачає оцінювання, а лише нові ідеї, які виходять за рамки життєвого досвіду та встановлених норм і правил.

Для виявлення ціннісних орієнтацій, сформованих у підлітків під впливом ЗМІ, використовувався метод анкетування.

- Під час розроблення анкети було поставлено такі цілі: визначити місце ЗМІ, зокрема телебачення та Інтернету, у загальній структурі дозвілля підлітків;

- виявити телевізійні вподобання старшокласників: улюблені телепередачі, фільми та персонажі, які можуть слугувати прикладом для наслідування;

- виявити вплив ЗМІ на формування цінностей та орієнтацій підлітків.

Опитування проводилося серед підлітків віком 15 – 17 років, які виїхали з міста Маріуполь та Маріупольського району до міста Дніпра (20 осіб) на базі Центру підтримки ВПО Маріупольського району «Серце сходу» у травні 2024 року. Серед респондентів діти, які до повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України мешкали як в місті, так і в сільській місцевості.

Для того щоб проаналізувати вплив ЗМІ на підлітків, необхідно було з'ясувати, яке місце займає перегляд телепередач та Інтернет контенту у загальному обсязі вільного часу старшокласників. Для цього в анкету, запропоновану респондентам, було включено таке запитання: «Чим ви зазвичай займаєтеся у вільний час?» Більшість респондентів (40% від загальної кількості опитаних) зазвичай проводять вільний час за комп'ютером. Тільки 20% респондентів відвідують проводять вільний час з друзями.

Результати опитування представлені в таблиці нижче.

Форми проведення вільного часу	%
За комп'ютером	40
Перегляд телевізора	20
Спілкування з друзями	20
Заняття спортом	5
Читання книжок	5
Відвідування гуртків	10
Інші захоплення	1

Таким чином, можна зробити висновок, що більшість підлітків вважають за краще вільний час проводити саме за комп'ютером. Спілкування з друзями також відіграє важливу роль у розподілі вільного часу. Також значна частина проводить вільний час за переглядом телевізору.

Наступне запитання анкети стосувалося кількості часу, який діти витрачають на перегляд різноманітного контенту по телебаченню чи в

Інтернеті.

Наше дослідження підтвердило, що перегляд контенту посідає важливе місце в структурі дозвілля сучасних підлітків: 5% проводять майже весь вільний час, переглядаючи відео по телевізору та в Інтернеті, 48% - 3-4 години, 38% - 2-3- години, 13% - близько 1 години і 1% практично не дивляться відео. Таким чином, більшість молоді 2-3 години за переглядом різноманітних відео.

Щоб з'ясувати, який саме контент найпопулярніший серед підлітків, їм було поставлено запитання: «Які програми ви дивитеся найчастіше?».

38% розважальних програм, 21% музичних програм, 16% спортивних програм, 16% художніх фільмів та 8% телесеріалів. Таким чином, найважливішими функціями телебачення та Інтернету є функції релаксації та розваги, регуляції та інтеграції (соціальної інтеграції), що реалізуються в розважальних, музичних, спортивних, художніх фільмах і телесеріалах. Популярність телесеріалів і художніх фільмів пояснюється ще й тим, що вони задають певні поведінкові стандарти, моделі для свідомого чи несвідомого наслідування.

На жаль, продукт, який пропонують засоби масової інформації, часто буває низької якості і створений за зразком персонажів, що характеризуються аморальною або протиправною поведінкою.

Необхідно зазначити, телебачення та Інтернет мають низьку пізнавальну функцію: лише 4 особи дивляться освітні програми, а 3 віддають перевагу документальним фільмам.

Згідно з опитуванням, найпопулярнішими жанрами художніх фільмів серед підлітків є комедія (56% респондентів), жахи (38%), бойовики/пригоди (41%), трилери (38%), детективи (21%) і мюзикли (1%). Дівчата віддають перевагу мелодрамам (30%). 10 підлітків, які взяли участь в опитуванні, зацікавила відповідь «я дивлюся все». Популярність комедій серед молоді підтверджує висновок про те, що розважальна функція найбільш важлива для підлітків. Важливо зазначити, які саме комедійні фільми обирають для перегляду. Це пов'язано з тим, що сьогодні телебачення пропонує велику

кількість низькопробних американських молодіжних комедій, де жарти часто стосуються сексуальних стосунків. Такі фільми мають негативний вплив на формування моральної свідомості підростаючого покоління.

Також психологи намагаються знайти пояснення популярності серед підлітків фільмів жахів. Досить часто такі фільми діти переглядають невеликою компанією, це стає свого роду груповим ритуалом. Не боятись нічого – одна із якостей, що особливо цінуються підлітками. Переглядаючи криваві і жахливі сцени на екрані, вони тим самим намагаються довести свою мужність і відповідність груповим очікуванням. Особливо значущими у цьому аспекті фільми жахів є для тих дітей, які відчують себе неповноцінними порівняно з однолітками у фізичному, соціальному чи навчальному плані. Фільм жахів, який вони можуть спокійно обговорювати з ровесниками, дає їм можливість цілком відповідати ідеалу компанії і таким чином досягти визнання.

Перегляд фільмів жахів і бойовиків розглядається психологами також як засіб подолання підліткових страхів. Прагнення до самостійності і незалежності від батьків часто набуває характеру бунту проти усього і всіх. Тому фільми жахів і насилля являють собою певний елемент контркультури, яку підлітки старанно оберігають від втручання дорослих [11].

Непереборне бажання молодих людей відчувати страх і безглузду жорстокість можна пояснити близькістю таких фільмів до минулих травм і супутнім їм бажанням помсти і відплати. Ці почуття можуть бути однаково важливими для хлопців і дівчат, яких заворожує насильство і жахи у відеофільмах.

Таким чином, існує низка причин, через які старшокласники можуть звернутися до перегляду фільмів із насильством.

Дослідження також показало, що розважальний контент вельми популярний серед підлітків. Його споживає 38% опитаних. Сьогодні більшість підлітків переглядає розважальний контент в соціальних мережах та Ютуб.

Пізнавальна функція реалізується за допомогою науково-пізнавальних телепрограм. Такі передачі дають можливість дізнатися нове та цікаве,

спрямовують підлітків на здобуття нових знань, формують прагнення відкривати невідоме.

Загалом результати анкетування показують, що Інтернет та телебачення відіграють важливу роль у житті молоді. Надмірне захоплення віртуальною реальністю може підірвати їхній соціальний і комунікативний розвиток, а також особистісні якості, необхідні їм у подальшому житті.

Розглядаючи розвиток критичного мислення як одну з реальних можливостей підвищення культури перегляду телевізійного та Інтернет контенту, ми поставили перед собою завдання вивчити рівень розвитку цієї важливої якості у підлітків.

Цілями експериментального дослідження були перевірка ефективності соціально-психологічного тренінгу на розвиток критичного, прийомів протидії маніпуляціям та подолання стереотипів у критичному мисленні молоді для боротьби з дезінформацією.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання

1. Виміряти вихідний рівень критичного мислення молоді експериментальної групи до формувальних впливів.
 2. Виміряти вихідний рівень знань випробовуваних про емоційний інтелект, стереотипне мислення і техніки маніпулятивного впливу до проведення тренінгу.
 3. Розробити методики розвитку критичного мислення проти дезінформації в трьох аспектах на основі теоретично обґрунтованих у Розділі 1.
 4. Вимірювання рівня критичного мислення молоді після тренінгів.
- Експериментальне дослідження складається з трьох етапів:

Констатувальний етап. Метою даного етапу є визначення рівня критичного мислення молоді експериментальної групи. Також було досліджено рівень розвитку таких психологічних аспектів, як стійкість до маніпуляцій та стереотипне мислення.

На формувальному етапі в досліджуваній групі проводилися соціально-

психологічні тренінги.

Контрольний етап спрямований на визначення ефективності тренінгу та підсумкового контролю за рівнем критичного мислення для протидії дезінформації в молоді експериментальної групи після формувальних впливів, який було проведено через місяць після проведення тренінгів.

На констатувальному етапі підліткам було запропоновано пройти тест на визначення рівня критичного мислення (дивись Додаток 3).

Результати тесту показано на рисунку 3.1.

Рис. 3.1. Рівень критичного мислення

На основі аналізу та узагальнення результатів рівень критичного мислення підлітків було поділено на три рівні: високий, середній та низький. Лише 7 % респондентів відзначили високий рівень. Він характеризується здатністю критично оцінювати медіапродукцію, умінням аналізувати формат телепередач, аргументовано погоджуватися або не погоджуватися з авторською позицією, представленою в програмі, критично оцінювати моральну, естетичну та соціальну значущість телепередач, вміти співвідносити аргументований аналіз із емоційним сприйняттям змісту телепередач та здатність давати оцінки на основі власного досвіду та досвіду інших людей.

За даними нашого дослідження, 23 % респондентів володіють середніми навичками критичного мислення. Це включає в себе вміння оцінити деякі

аспекти телевізійних програм, уміння пояснити поведінку і психологічний стан телевізійних персонажів на побутовому рівні, уміння логічно пояснити низку подій у сюжетній лінії, відсутність уміння інтерпретувати авторську позицію.

Це включає в себе невміння пояснити авторську позицію, невміння інтерпретувати авторську позицію.

Більшість (70%) підлітків мають низький рівень розвитку навичок критичного мислення. Це характеризується нездатністю критично оцінити роль ЗМІ в суспільстві, нестабільністю, розгубленістю, невизначеністю, пристосованістю, схильністю піддаватися зовнішнім впливам і відсутністю (або примітивною) інтерпретації позиції головного героя телепередачі.

Рівень емоційного інтелекту, визначали за допомогою методики «Діагностика емоційного інтелекту (Н. Холл)» (дивись Додаток 4). Для того щоб діагностувати емоційний інтелект підлітків, нам знадобився опитувальник, що складається з 30 тверджень, на які випробуваний повинен був відповісти в кількості, що залежить від ступеня згоди з певними твердженнями про ті чи інші аспекти життя, пов'язаних з емоціями. Методика призначена для визначення здатності розуміти свої емоції і емоції інших людей, управляти емоційною сферою і приймати на основі цього певні рішення. Методика включає в себе 5 показників: «емоційна обізнаність», «управління своїми емоціями», «самотивація», «емпатія» і «розпізнавання емоцій інших людей». Цей метод був використаний для визначення інтегративного (загального) рівня емоційного інтелекту у підлітків [25].

Результати тестування представлені в рисунку 3.2.

Рис. 3.2. Рівень емоційного інтелекту.

Щоб визначити загальну обізнаність учнів для протидії маніпуляціям та іншим психологічним впливам, у дослідженні було використано «Тест на знання про маніпулятивні впливи та способи протидії».

Для цього ми використовували методику дослідження, засновану на надуманих тезах. Дітям пропонувалося дати аргументовану оцінку судженням, що характеризують етичний зміст медіапродукції

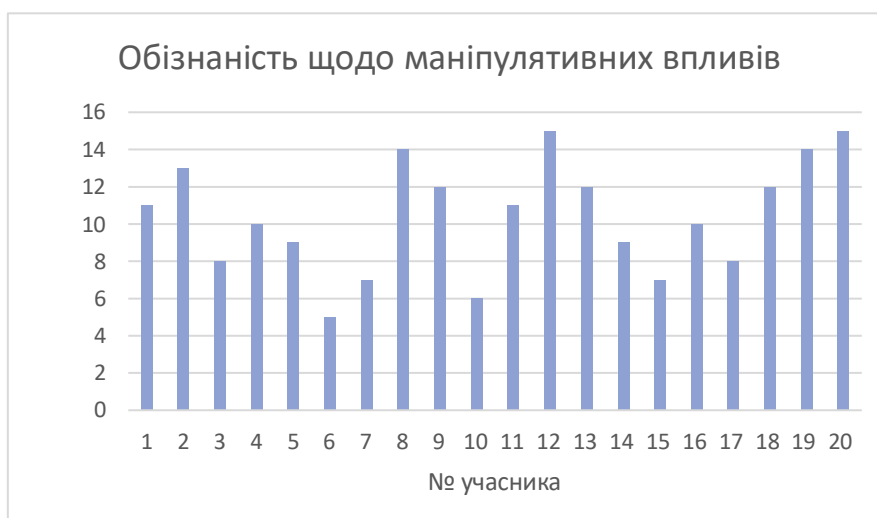

Рис. 3.3. Рівень обізнаності щодо маніпулятивних впливів.

За допомогою цього тесту була визначена обізнаність підлітків про поняття маніпуляції і її прикладі в ЗМІ. Він не визначає здатність

випробуваного протистояти цьому впливу, але по ньому можна зрозуміти рівень знань з даного питання. Тест був використаний тому, що психолого-педагогічна підготовка є ключовим фактором, що допомагає протистояти маніпуляціям, і важливо розуміти рівень підготовки випробуваного. Тест містить 9 питань для визначення здатності розпізнавати концептуальні та оперативні ситуації з даної теми. За кожну правильну відповідь випробуваний отримує 1 бал. Питання з 7 по 9 містять кілька підпунктів, тому максимальна кількість балів становить 17 (дивись Додаток 5).

Останнє значення, яке ми досліджували, було стереотипність мислення у підлітків. Для цього ми використали «Тест на визначення стереотипного мислення» (дивись Додаток 6).

Тест включає в себе 8 питань, пов'язаних з конкретними стереотипними ситуаціями і думками. На кожне питання було дано 3 варіанти відповіді, з яких випробуваний повинен був вибрати той, який був для нього найбільш характерний. Для кожного питання є 3 варіанти відповіді, які визначають високий, середній і низький рівні стереотипності. Чим вищий бал, тим більша ймовірність того, що випробуваний буде оцінений на предмет стереотипності людини або ситуації. Цей тест був розроблений самостійно на основі вивчення основних упереджень нашого суспільства

Рис. 3.4. Рівень стереотипності мислення.

На основі проведених досліджень було вираховано середнє значення, що

буде використовуватися під час оцінки ефективності проведення тренінгів (дивись Таблицю 3.1.)

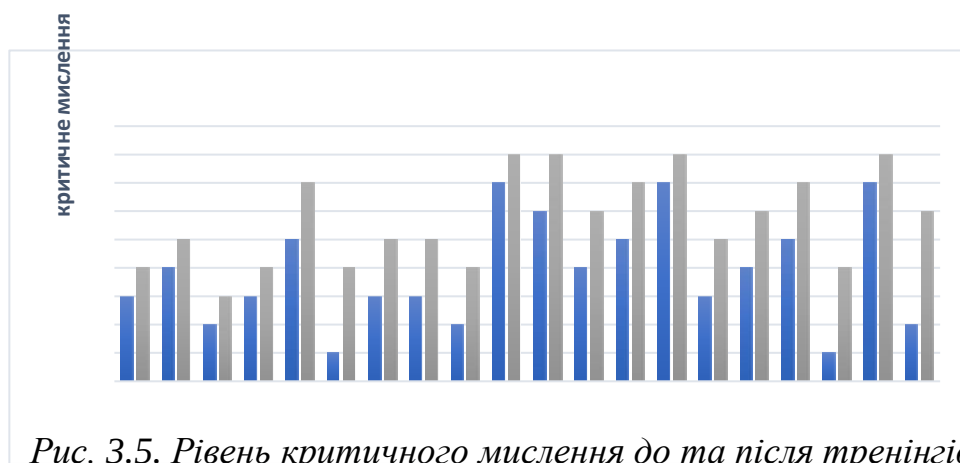
Таблиця 3.1.

**Середнє значення балів соціально-психологічного рівня
раціонального мислення до проведення тренінгів**

Рівень емоційного інтелекту	44,2
Рівень обізнаності щодо маніпулятивних впливів	10,4
Рівень стереотипності мислення	7,3

Загалом отримані результати свідчать про те, що у значної кількості підлітків спостерігається низький рівень розвитку критичного мислення, й існує необхідність розробки спеціальних методів і прийомів, спрямованих на розвиток у школярів здатності критично аналізувати медіапродукцію.

Отже на констатувальний етапі рівень емоційного інтелекту серед учасників був здебільшого середнім (65%), рівень обізнаності щодо маніпулятивних впливів також здебільшого середній (65%). Стосовно рівня стереотипного мислення учасників були отримані наступні результати: 35% учасників мають високий рівень стереотипного мислення, 50% - середній і лише 15% мають мінімальне стереотипне мислення.

Результати після проведення тренінгу показали позитивні зміни у розвитку критичного мислення підлітків. Збільшилася частка учасників із високим рівнем критичного мислення — з 7% до 11%. Це показав покращення

здатності цих респондентів аргументовано аналізувати медіапродукцію, розуміти та оцінювати авторську позицію, а також усвідомлено оцінювати морально-етичні та соціальні аспекти контенту

Найбільш суттєвий результат тренінгу у високій частці учасників із середнім рівнем критичного мислення — з 23% до 54%. Це означає, що більшість підлітків отримали базові навички оцінювання медіаконтенту

Кількість підлітків із низьким рівнем критичного мислення змінилася з 70% до 35%. Це демонструє, що тренінг був ефективним у підвищенні навичок аналізу, спонукаючи учасників ставити запитання, робити висновки та знаходити зв'язки між інформацією та власною досвідом.

Рівень емоційного інтелекту учасників дослідження також зазнав певних змін після проведення тренінгів

Рис. 3.6. Рівень емоційного інтелекту до та після тренінгів.

Щодо обізнаності стосовно маніпулятивних впливів учасники дослідження після проведення тренінгів показали наступний результат:

Рис. 3.7. Рівень обізнаності щодо маніпулятивних впливів до та після тренінгів.

Після практичних занять у учасників дослідження зменшилася кількість стереотипних шаблонів, що в свою чергу призводить до розвитку самостійного мислення та власного погляду на ситуацію або інформацію.

Рис. 3.4. Рівень стеретипності мислення до та після тренінгів.

Отже, після проведення тренінгів середнє значення дещо змінилося в позитивну сторону. Враховуючи кількість проведених тренінгів, можна

говорити про їх ефективність

Таблиця 3.2.

**Середнє значення балів соціально-психологічного рівня
раціонального мислення після проведення тренінгів**

	До тренінгів	Після тренінгів
Рівень емоційного інтелекту	44,2	44, 7
Рівень обізнаності щодо маніпулятивних впливів	10,4	11,5
Рівень стеретипності мислення	7,3	5,25

Досягнуті результати підтверджують, що тренінгові методи, спрямовані на розвиток критичного мислення, мають позитивний вплив на здатність підлітків до аналізу інформації, розуміння авторської позиції та розпізнавання маніпулятивного контенту. Значне зростання середнього рівня критичного мислення вказує на ефективність практичних вправ, спрямованих на формування навичок аналізу та аргументації.

Підвищення рівня критичного мислення серед підлітків є результатом у контексті інформаційного захисту молоді від маніпулятивного впливу медіа. Вміння критично мислити дозволяє молоді об'єктивно сприймати інформацію, відокремлювати факти від думок і приймати обґрунтовані рішення, що є особливо важливими в сучасному інформаційному просторі.

Ці висновки підкреслюють ефективність проведеного тренінгу та важливість розвитку критичного мислення як захисного механізму проти маніпуляцій у медіа, що є особливо актуальним в сучасних умовах.

Значення розвитку критичного мислення підлітків стає ще важливим в умовах війни в Україні, де інформаційний простір насичений пропагандою, дезінформацією та психологічними операціями, спрямованими на маніпуляцію суспільною думкою. Здатність молоді критично оцінювати медіапродукцію, відокремлювати правдиву інформацію від фейкової, а також

розуміти контекст та можливість маніпулятивні програми є елементом їхнього інформаційного захисту. Розвинуте критичне мислення дозволить молоді не лише уникати емоційного тиску, а й зберігати психологічну стійкість, що необхідна для формування стійкого та обізнаного громадянського суспільства в умовах військового стану.

Висновки до розділу 3

Проведене дослідження підтвердило, що використання медіаорієнтованих моделей, заснованих на поєднанні теоретичних і практичних завдань, є ефективним підходом до формування критичного мислення у підлітків. Впровадження принципів діалогу, самореалізації у творчій діяльності, систематичності та співпраці сприяло залученню учасників до активного навчання та практичного застосування отриманих знань. Підлітки мали можливість не лише отримувати інформацію, але й осмислювати її, аналізувати та пов'язувати із власним досвідом.

Результати дослідження показали значне зростання рівня критичного мислення після проведення тренінгів. Частка підлітків із високим рівнем критичного мислення збільшилася з 7% до 11%. Це позитивно впливає на підвищення здатності цих учасників аналізувати медіапродукцію, оцінювати авторську позицію, а також морально-етичну та соціальну значущість контенту.

Найбільший прогрес спостерігався в групах із середнім рівнем критичного мислення — їх кількість зросла з 23% до 54%. Це вказує на успішне формування базових навичок оцінювання медіаконтенту, здатність пояснювати поведінку персонажів та робити логічні висновки.

Частка учасників із низьким рівнем критичного мислення скоротилася від 70% до 35%. Це демонструє, що тренінг допомагає учасникам стати менш піддатливими до зовнішніх впливів і формувати первинні навички критичного аналізу.

Рівень емоційного інтелекту, визначений до і після тренінгів, показав незначне, але помітне покращення. Зростання із середнім показником 44,2 до 44,7 балів демонструє прогрес у здатності підлітків розпізнавати та керувати своїми емоціями, що є важливою складовою у прийнятті зважених рішень та уникати емоційного впливу медіаконтенту.

Після тренінгів рівень знань підлітків про маніпулятивні впливи зріс із середнього показника 10,4 до 11,5 балів. Це підтверджує, що учасники навчилися краще ідентифікувати маніпуляції в ЗМІ, розуміти методи їх застосування, що в подальшому допоможе протистояти їм у реальних ситуаціях.

Одним із ключових результатів тренінгів стало скорочення рівня стереотипності мислення. Середній показник змінився від 7,3 до 5,25 балів, що показує про формування у підлітків самостійного мислення, здатність оцінювати ситуацію об'єктивно та розвивати різні точки зору.

Завдяки вправам та практичним завданням учасники навчилися оцінювати інформацію без сильного емоційного залучення, що сприяло зниженню стресу, викликаного негативним контентом. Це стало основою для розвитку психологічної стійкості до маніпулятивного впливу.

Досягнуті результати підтверджують, що тренінги допомогли підліткам краще розпізнавати фейки, аналізувати медіаконтент і приймати обґрунтовані рішення. Ці навички є цінними не лише для захисту від дезінформації, але й для розвитку ціннісних орієнтирів та формування відповідного підходу до медіаспоживання.

Розвиток критичного мислення є особливо в сучасних умовах, коли інформаційний простір України переповнений пропагандою, дезінформацією та психологічними операціями. Формування у підлітків здатності аналізувати контент, розпізнавати маніпуляції та уникати фейкові новини є елементом інформаційного захисту. Це сприяє їх психологічній стійкості та здатності до раціонального сприйняття інформації.

Ці висновки підкреслюють не тільки ефективність проведених тренінгів,

але й їхню актуальність у сучасному інформаційному контексті, що особливо сприяє зростанню емоційно здорового покоління.

ВИСНОВКИ

Розвиток критичного мислення у підлітків в умовах інформаційного суспільства є головною потребою сучасної освіти та суспільства. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що формування здатності до раціонального аналізу, оцінювання та інтерпретації інформації є не лише завданням педагогів і психологів, але й елементом захисту підлітків від маніпулятивного впливу медіа.

У дослідженні виявлено, що критичне мислення є складним багатовимірним процесом, який компенсує когнітивні, емоційні та соціальні аспекти. Підлітки, які беруть участь в інформаційному обміні через соціальні мережі, телебачення та інші медіаресурси, повинні критично осмислювати інформацію, оцінювати її достовірність та контролювати контекст її створення.

Проведений експеримент підтвердив, що низький рівень критичного мислення, який притаманний підліткам, є значною перешкодою для ефективного протистояння дезінформації та пропаганді. Це обумовлює необхідні розробки спеціальних методик і програм, які сприяють розвитку навичок критичного мислення в умовах сучасного інформаційного середовища.

Розроблена в межах роботи медіаорієнтована модель розвитку критичного мислення показала свою ефективність. Завдяки її впровадженню вдалося досягти позитивної динаміки в показниках критичного мислення підлітків. Також значно зросла частка учасників із середнім та високим рівнем критичного мислення, що свідчить про можливість вдосконалення їхньої здатності до аналізу, оцінювання та осмислення медіаконтенту.

Дослідження підкреслило, що розвиток критичного мислення підвищує не лише інтелектуальну активність підлітків, але й сприяє формуванню їхньої нервової стійкості. Це стало особливим місцем у контексті війни в Україні, коли інформаційний простір заповнений пропагандою, фейковими новинами

та іншими формами маніпуляцій. Здатність підлітків розпізнавати ці впливи, осмислювати інформацію та приймати свідомі рішення є одним із ключових чинників їхньої психологічної стійкості та соціальної безпеки.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання розроблених тренінгових програм у закладах освіти для формування критичного мислення у молоді. Запропоновані методики можуть бути інтегровані в навчальний процес у вигляді окремих занять, модулів або курсів. Такі заняття сприяють не тільки розвитку когнітивних здібностей учнів, але й формуванню медіаграмотності, що є надзвичайно важливим у сучасному інформаційному суспільстві.

Проведене дослідження довело, що критичне мислення є важливою складовою розвитку особистості. Крім того, сформувати у молоді здатність мислити незалежно, оцінювати ситуацію об'єктивно, враховуючи точки зору, та приймати рішення на основі обґрунтованих висновків є одною з найголовніших завдань батьків, педагогів та держави. Ці навички стануть важливим елементом у їхньої адаптації до дорослого життя, що супроводжується соціальними, економічними та інформаційними викликами.

Отримані результати також відкривають перспективи для подальших досліджень у цій сфері. Отже, важливо продовжувати вивчити вплив розвитку критичного мислення на рівень соціальної відповідальності підлітків, їхню участь у суспільних процесах та готовність до прийняття складних рішень.

Враховуючи те, що проти України з боку країни-агресорки ведеться потужна інформаційна війна, а також те, що постійні обстріли та небезпека мають негативний вплив на ще несформовану психіку підлітків, одним з основних завдань держави в освітній сфері має стати впровадження у всіх навчальних закладах освіти курсів з розвитку критичного мислення у протидії дезінформації.

Підлітку дуже вразливі та схильні піддаватися маніпуляції. Постійний негативний вплив медіа та відсутність навичок протистояти дезінформаційним та маніпулятивним впливам можуть призвести не лише до пригніченого

психічного стану, а й до скоєння реальних противоправних дій.

Таким чином, розробка та впровадження програм, спрямованих на розвиток критичного мислення, є не лише актуальним завданням сьогодення, але й вагомим елементом у формуванні стійкого та відповідного суспільства. Результати цього дослідження можуть стати основою для розробки державних і регіональних програм з медіаосвіти та критичного мислення, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ануфрієва О. Тенденції взаємодії засобів масової інформації з молодіжною аудиторією. *Соціальна психологія*, 2005, №6, С. 111-119.
2. Браус Дж., Вуд Д. Інвайроментальна освіта в школах: як розробити ефективну програму: керівництво, 1994, 130 с.
3. Бугера О.І. Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинів серед неповнолітніх: автореферат дис. канд. юридичних наук: 12.00.08 / О.І. Бугера, К., 2006, 14 с.
4. Варех Н. Стереотип як засіб формування комунікаційної компетенції в системі мультилінгвальної освіти *Держава та регіони*, 2014, №4.С.9-12.
5. Волянська О. Роль засобів масової інформації в соціалізації агресії *Персонал*.2004.№ 7.С.88-91.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с
7. Гоне Ж. Освіта і засоби масової інформації, К., 2002. 100 с
8. Дайана Халперн. Психологія критичного мислення. Київ, 2000. 495с.
9. Діденко М., Зелінська О. Інформаційно-психологічний вплив на людей під час війни. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. Том 1. № 14. С. 211–214. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/12102-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-24013-1-10-20220428%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/12102-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-24013-1-10-20220428%20(1).pdf) (дата звернення 15.04.2024)
10. Дорош Л. Інформаційно-психологічна безпека особи, суспільства та держави: новітні виклики міжнародній безпеці. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, 2013. Вип. 25. С.107–112.
11. Зайко Л.Я. Медіаграмотність як елемент захисту аудиторії від маніпуляцій реклами. *Scientific notes Institute of journalism*. 2016. Issue 63. P. 53–57.
12. Засоби масової інформації: поняттєвий апарат / За ред. А.З.

Москаленка.К., 284 с.

13. Загашев І.О., Заір-Бек С.І. Критичне мислення: технологія розвитку. 2003. 284с.

14. Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд. Київ : АУП, ЦВП, 2011. 58 с.

15. Карпенко Є. Основи психотренінгу: Навчальний посібник. Дрогобич, 2015, 78 с.

16. Коваленко А.С., Шаров С.В. Розвиток медіаграмотності за допомогою онлайн платформи Prometheus. *Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи*: матеріали XXIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (2 липня 2019 р., м. Переяслав-Хмельницький), 2019. С. 157–161.

17. Кобільник Б., Гізур А. Роль інформаційно-психологічних впливів у інформаційній війні. *Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. (Кропивницький, 23-25 листопада 2016 року). Кропивницький, 2016. С. 28–29

18. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). Detector media. 2016. URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontsepsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya (дата звернення: 28.08.2024)

19. Литвин А. Завдання медіаосвіти в контексті підвищення якості професійної підготовки. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2009. № 20 4. С. 9–21

20. Ліщинська О. Модель здорової соціальної взаємодії в інформаційному просторі. *Соціальна психологія*. 2005. № 6. С. 105 – 109

21. Липкіна А. І., Рибак Л.А. Критичність и самооцінка в навчальній діяльності. 145с.

22. Лепіхова Л. А. Соціально-психологічна компетентність у педагогічній взаємодії. *Вища освіта України*. 2004. №3. С.87-102

23. Марута Н.О., Маркова М.В. Інформаційно-психологічна війна як новий виклик сучасності: стан проблеми та напрямки її подолання.

Український вісник психоневрології. 2015. Том 23. Випуск 3(84). С. 21–28.

24. Марчук А. Психологічні аспекти негативного впливу сучасного інформаційного середовища на людей. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві*: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 274–278.

25. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк. Київ : Центр вільної преси, 2012. 354 с. URL: <http://www.aup.com.ua/uploads/momg.pdf> (дата звернення: 18.05.2024)

26. Медіаграмотність як інструмент інформаційно-комунікаційних технологій Писаренко Л. М. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика* URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/2060708> (дата звернення: 19.07.2024)

27. Монахов В. М. Проектування сучасної моделі дистанційної освіти. *Педагогіка*. 2004. № 6. С. 11–20.

28. Мороз Ю., Твердохліб Ю. Інформаційно-психологічні операції в умовах ведення гібридної війни. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2016. Вип. 38. С. 97–105.

29. Навчання в дії: методичні рекомендації для тренерів: як підготувати та провести семінар для вчителів з інтерактивних технологій навчання / уклад.: Панченков А., Ремех Т.; за ред. Пометун О. Київ: АПН, 2003. 72с.

30. Немеш О.М. Вплив медіа на соціалізацію сучасної молоді. *Психологія: реальність і перспективи*. Рівне : РДГУ, 2020. Вип. 14. С. 166–176.

31. Нерсисян Г.А. Медіаграмотність молоді – запорука протидії інформаційній агресії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 6. С. 56–60.

32. Онкович Г. Професійно-орієнтована медіаосвіта у вищій школі. *Вища освіта України*. 2014. № 2. С. 80–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2014_2_14 (дата звернення: 12.05.2024)

33. Опанасенко Ю. Вплив заголовків з ознаками патогенності на

молодіжну аудиторію в умовах війни. *Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи*: Матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців, Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 57–58.

34. Особливості розвитку емоційного інтелекту (eq) у підлітковому віці. URL: <https://vseosvita.ua/library/soblivosti-rozvitku-emocijnogo-intelektu-eq-u-pidlitkovomu-vici-493745.html> (дата звернення 02.10.2024).

35. Періодизація розвитку особистості за Е.Еріксоном. URL: <https://pidru4niki.com/2008021537059/psihologiya/periodizatsiya-rozvitku-osobi-stosti-eriksonom> (дата звернення 10.10.2024).

36. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.05.2024)

37. Сахарук І. Стратегії й тактики сугестії в сучасному українському медійному дискурсі. *Вісник Донецького університету. Серія Б: Гуманітарні науки*. 2014, № 1–2. С. 216–222.

38. Снігульська В. Телебачення – інформаційний помічник чи джерело агресії. *Соціальний педагог*, 2007. № 9, С. 50-53.

39. Татенко В. Соціальна психологія впливу: Монографія. К.: Міленіум, 2008. 216 с.

40. Теорія когнітивного розвитку: концепція Ж. Піаже. URL: https://stud.com.ua/77868/psihologiya/teoriya_kognitivnogo_rozvitku_kontseptsiy_a_p_iazhe (дата звернення 10.10.2024).

41. Терно С. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя: Просвіта, 2009. 268с.

42. Тягло А. В., Воропай Т. С. Критичне мислення: проблема світової освіти ХХІ століття. Харків, 1999. 284с

43. Тягло О. Критичне мислення – освітня інновація доби демократично орієнтованих трансформацій суспільства. *Вісник програм*

шкільних обмінів. 2006. №28. С.7-10

44. Фрейре П. Формування критичної свідомості. Київ: Юніверс, 2003.170с.

45. Шаповаленко І. В. Вікова психологія: психологія розвитку та вікова психологія: навч. посіб. 2014. 215-216с.

46. Шквир О. В. Критичне мислення молодших школярів: сутність і особливості. *Молодь і ринок*. 2019.№4. С.27-32.

47. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика в сучасній Україні: аналіз ситуації. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 2013. Вип. 26. С. 3–12.

48. Ямщикова.Л. Критичне мислення як вид розумової діяльності. Запоріжжя: Просвіта, 2009. 250с.

49. Яровий Д.О. Конструювання громадянського протистояння як форми ескалації соціального конфлікту в Україні. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. *Серія «Психологічні науки»*. 2015. № 128. С. 307–311.

50. Ясенчук Ю. Нормативно-правове регулювання та соціально-психологічний аспект кібербезпеки. *Наукові записки з української історії*. 2016. Вип 39. С. 70–73.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Тренінг: «Мисли критично! Як оцінювати інформацію та приймати обґрунтоване рішення»

Ціль тренінгу: Розвинути навички критичного мислення, допомогти оцінювати та аналізувати інформацію, розпізнавати маніпуляції та робити обґрунтовані висновки.

Тривалість: 90 хвилин

1. Вступна частина (10 хв)

Мета: Ознайомити учасників з поняттями критичного мислення та важливості його розвитку.

Завдання: Пояснити, що таке критичне мислення, чому воно важливе для сучасного підлітка, та як це розвивається у повсякденному житті.

Вправа 1: Що таке критичне мислення? — Учасники по черзі висловлюють свої ідеї про те, що таке критичне мислення. Ведучий доповнює, підсумовуючи.

Ключові моменти: Критичне мислення — це здатність поставити під сумнів і перевірити факти, шукати альтернативні погляди та прийняти рішення, спираючись на логіку та факти.

Вправа 2: «Як це працює?» (15 хв)

Мета: Зрозуміти, як ми сприймаємо інформацію та чому важливо перевіряти джерела.

Опис вправи: Учасникам дається кілька прикладів різних новин або тверджень, на кшталт:

1. «Науковці довели, що червоний колір змінить агресію».
2. «80% людей, які їдять шоколад, живуть більше за інших».

Підлітки повинні оцінити кожне твердження, поставити запитання: «Чи є доказ?» «Хто автор цієї інформації?» «Чи можна перевірити це?»

Обговорення: Після того, як учасники обговорять підтвердження, тренер підсумовує, як перевірити джерела інформації, на яких ми базуємо своє

переконання.

Вправа 3: «Факти проти думок» (20 хв)

Мета: Розрізняти факти та особливості думки, визначати, коли інформація є обґрунтованою, а коли – суб'єктивною.

Опис вправи: Тренер дає кілька тверджень, і підлітки повинні з'ясувати, чи це факт, чи особиста думка. наприклад:

1. «Всі люди мають право на освіту».
2. «Люди, які більше читають, успішні в житті».
3. «Мій брат має найкращий смак у музиці.»

Завдання: Учасникам треба обговорити, чому те чи інше підтвердження є фактом або думкою.

Обговорення: Ключова ідея — факти можна перевірити, а думки — це особливості виявлення або переконання, які можуть відрізнятися.

Вправа 4: «Медіа маніпуляції» (20 хв)

Мета: Виявити маніпуляції в медіа та навчитися розпізнавати маніпулятивні техніки.

Опис вправи: Тренер показує учасникам кілька прикладів новин або реклами, які намагаються маніпулювати (наприклад, використання страху, емоцій, некоректної статистики чи сенсаційних заголовків).

Завдання: Учасники повинні зрозуміти, які маніпуляції використовують в кожному прикладі (наприклад, емоційний тиск, узагальнення, фальшиві кореляції).

Обговорення: Як медіа можуть маніпулювати нашими емоціями? Як уникати впливу цих маніпуляцій? Важливість перевірки фактів і різних джерел

Вправа 5: «Що як?» (15 хв)

Мета: Розвивати здатність підлітків оцінювати альтернативні варіанти та приймати рішення на основі аналізу.

Опис вправи: Тренер пропонує учасникам реальну проблему, у якій вони повинні прийняти рішення:

1. «У тебе є два варіанти: піти на вечірку, або залишитися вдома, щоб підготуватися до важливого тесту. Як ти будеш вирішувати?»

2. «Ти бачиш новину, що буде погіршення екологічної ситуації в місті. Яким чином ти оцінюєш це повідомлення?»

Завдання: Учасники повинні розглядати різні варіанти та аргументувати, як вони приймають рішення. Підкреслити важливість аналізу можливих наслідків кожного варіанту.

Підсумок та зворотній зв'язок (10 хв)

Мета: Підвести підсумки тренінгу, вибрати ключові моменти та отримати відгуки учасників.

Завдання: Підлітки обговорюють, що нового вони побачили під час тренінгу та як це можна реалізувати в повсякденному житті.

Питання для обговорення:

1. «Що для тебе є найбільшим викликом у розвитку критичного мислення?»

2. «Як ти будеш використовувати ці навички у повсякденному житті?»

Завершення: Тренер підсумовує важливість критичного мислення як інструмент захисту від маніпуляцій та прийняття зважених рішень.

Підсумкові рекомендації для учасників:

1. Постійно поставити під сумнів інформацію, перевіряти факти.
2. Розвивати навички аналізу та оцінки джерел інформації.
3. Використовувати критичне мислення для прийняття обґрунтованих рішень у різних ситуаціях.

Тренінг має на меті не тільки розвиток критичного мислення, але й формування у підлітків навичок аналізу медіа та прийняття зважених рішень у повсякденному житті.

Тренінг: «Мисли глибше! Як розпізнавати маніпуляції та формувати незалежну думку»

Ціль тренінгу: Допомогти учасникам глибше розвинути критичне мислення, навчити їх розпізнавати приховані маніпуляції, аналізувати джерела інформації та формувати обґрунтовані, незалежні судження.

Тривалість: 90 хвилин

Вступна частина: Огляд попередніх навичок (10 хв)

Мета: Згадати ключові ідеї попереднього тренінгу та закріпити базові навички критичного мислення.

Завдання: Учасники коротко обговорюють, що вони запам'ятали з першого тренінгу. Ведучий підсумовує основні моменти: відмінність фактів від думок, пізнання маніпуляцій, перевірка джерел.

Вправа 1. «Коло питань» : Учасники ставлять одне одному питання на тему критичного мислення, щоб пригадати, що вони вже знають і на чому варто зосередитися в продовженні.

Вправа 2: «Впливові цитати» (20 хв)

Мета: Навчитися розпізнавати емоційно забарвлені висловлювання, які мають на меті впливати на судження.

Опис в: Тренер пропонує учасникам ряд цитат або тверджень, деякі з яких нейтральні, а деякі — маніпулятивні. наприклад:

1. «Справжній патріот завжди обирає тільки це!»
2. «Науковці стверджують, що вживання шоколаду покращує настрій».
3. «Кожен, хто поважає себе, дотримуватись цієї дієти.»

Завдання: Учасники повинні з'ясувати, які висловлювання намагаються вплинути на емоції, а які є нейтральними, і пояснити, чому. Вони також мають власні варіанти нейтрального формулювання для маніпулятивних висловлювань.

Обговорення: Чому деякі твердження змушують нас думати певним чином? Як уникати емоційного впливу в текстах?

Вправа 3: «Розплутай факти» (20 хв)

Мета: Практика відокремлення фактів від суб'єктивних інтерпретацій і оцінок.

Опис вправи: Учасникам дають короткі тексти або новини, де є і факти, і особливості інтерпретації. наприклад:

1. «Ця людина завжди приходить на роботу останньою, тому вона точно безвідповідальна».
2. «Опитування показало, що 70% молоді обирає здоровий спосіб життя, що означає, що сучасне покоління просто розумніше».

Завдання: Учасникам необхідно розділити текст на факти (об'єктивну інформацію) та особливості інтерпретації (суб'єктивні оцінки), а також обговорити, як часто ЗМІ надають інтерпретації замість фактів для впливу на думку.

Обговорення: Як ці інтерпретації можуть змінити наше сприйняття? Як відокремити об'єктивну інформацію від особистих суджень?

Вправа 4: «Детектив у світі новин» (20 хв)

Мета: Навчити аналізувати джерела інформації та розпізнавати фейкові новини.

Опис вправи: Учасникам даються кілька фейкових та достовірних новин, і вони мають визначити, яка новина є фейковими, а яка — ні. Наприклад, можна взяти вигадані заголовки або відомі фейкові новини.

Завдання: Учасники повинні звернути увагу на такі критерії, як джерело новини, правдоподібність, стиль викладу та перевірку фактів. Вони аргументують, чому вважають певну новину правдивою чи неправдивою.

Обговорення: Тренер пояснює, як перевірити наявність надійності новин, розглядаючи такі моменти, як джерело, дані, посилання на першоджерела.

Вправа 5: «Мозковий штурм рішень» (15 хв.)

Мета: Навчити підлітків приймати рішення на основі глибокого аналізу, розглядаючи плюси та мінуси ситуацій.

Опис вправи: Тренер пропонує учасникам кілька ситуацій, у яких потрібно прийняти рішення, наприклад:

1. «Чи варто довіряти лише одному джерелу інформації?»
2. «Які плюси та мінуси активного користування соціальною мережею для отримання новин?»

Завдання: Учасники обговорюють питання в групах, оцінюють можливості плюсів і мінусів та приймають рішення на основі аналізу.

Обговорення: Як зробити обґрунтований вибір? Чи слід уникати імпульсивних рішень?

Підсумок та зворотній зв'язок (5 хв)

Мета: Підвести підсумки тренінгу, отримати відгуки учасників та закріпити отримані навички.

Обговорення: Кожен учасник розповідає, яка саме була для нього найбільш корисною та чого він навчився.

Завершення: Тренер нагадує про важливість постійної практики критичного мислення та про те, як нові навички допомагають у повсякденному житті.

Рекомендації для учасників:

1. Завжди перевіряйте джерела та спробуйте відокремити факти від суб'єктивних інтерпретацій.
2. Аналізуйте будь-яку інформацію, особливо якщо вона виявила сильні емоції.
3. Приймайте рішення свідомо, зважаючи на всі плюси і мінуси, щоб уникнути імпульсивних помилок.

Другий тренінг поглиблює набуті навички критичного мислення, допомагаючи підліткам впевненіше орієнтуватися в медіасередовищі та приймати обґрунтовані рішення на основі аналізу інформації.

Тест на рівень критичного мислення на прикладах дезінформації

1. Вам дзвонять з невідомого номера і представляються помічником директора школи. Людині, якій зателефонували, потрібно звірити фактичну адресу проживання та місце роботи батьків з тією яка є в базі школи. Ваші дії?

- Зробити те що просять?
- Завершити розмову і повідомити про цей дзвінок батьків?
- Спитати ім'я та прізвище особи, яка телефонує, завершите розмову і уточнити у вчителя, чи дійсно він давав завдання цій людині таке завдання та попередити про цей дзвінок батьків?

2. Вам телефонують і представляються робітником банку і повідомляють що ваша карта заблокована. Далі пропонують її відновити і для цього вам потрібно продиктувати її номер, щоб звірити точність даних і три цифри на зворотньому боці. Ваші дії?

- Зробити те що просять?
- Завершити розмову і зателефонувати в банк у службу підтримки і уточнити інформацію по картці.
- Завершити розмову і повідомити про цей дзвінок батьків?

3. Відомий блогер з інстаграму, на якого ви підписані, демонструє скріншот з великим виграшем в онлайн-грі і рекомендую всім своїм підписникам теж спробувати отримати виграш і прикріплює посилання на гру. Перейшовши по посиланню ви розумієте що для реєстрації, потрібно ввести реквізити своєї банківської картки. Ваші дії.

- Закрити посилання?
- Підв'язати свою банківську карту і почати гру?
- Звернутись за порадою до батьків?

4. Вчитель в школі перевірів вашу контролю роботу і виставив оцінку

- «незадовільно». Коли ти підійшов до нього забрати свій зошит з контрольною роботою він сказав що «якщо ти будеш погано вчитися, то не

знайдеш хорошу роботу». Чи згоден ти з ним Так, успішність в навчанні, впливає на отримання в майбутньому престижної роботи?

- Частково, адже гарна оцінка за предмет, підвищує шанси на отримання престижної роботи в майбутньому.

- Ні, оцінки в школі, не пов'язані з престижністю майбутньої роботи.

5. Твій товариш скинув тобі повідомлення з телеграм каналу, в якому час від часу є повідомлення під час повітряної тривоги, звідки і куди мають полетіти ракети. Твої дії?

- Підписатися на цей канал і слідкувати за повідомленнями щоб бути

- Проігнорувати його.

- Не підписуватись на цей канал і запитати у товариша, звідки цей канал бере цю інформацію і з якою цілю він публікує такі повідомлення.

6. В тік тоці ти натрапив на блогера який сидить в дуже дорогому авто, на руці має золотий годинник, а в руках тримає велику купу грошей. В його постах він вчить заробляти на криптовалюті. Чи означає це, що гроші, авто і золотий годинник він заробив завдяки тому що він розказує?

- Так, адже він дуже впевнено пояснює про заробіток в інтернеті, і з його слів видно що він в цьому розбирається.

- Ні, бо авто він узяв в оренду, годинник просто китайська підробка а гроші муляж. А заробляє він на продажі консультацій або на партнерський програмі він крипто біржі.

- Важко сказати, не знаючи цю людину особисто.

7. Ти натрапив в Ютубі на відео блогера, яке набрали декілька мільйонів переглядів і десятки тисяч лайків. Цей блогер позиціонує себе як успішний психолог і в своєму відео часто посилається на наукові дослідження. Чи означає це те що до його порад можна прислухатися?

- Так, адже він має велику аудиторію яка вважає його авторитетом і це видно в коментарях під відео.

- Тільки вибірково, якщо його пояснення або приклади виглядають логічними.
- Ні, бо він не знає особисто моєї ситуації, а його поради – це його власний досвід.

Інтерпритація результатів:

Відповідь ТАК на перше питання: 0

балів; Відповідь ТАК на друге
питання: 1 бал;

Відповідь ТАК на третє питання: 2 бали;

Чи вища кількість балів – тим вищий рівень критичного мислення.

Діагностика «емоційного інтелекту» (Н. Холл)

Методика призначена для виявлення здібності особистості розуміти відносини, що репрезентується в емоціях, і керувати своєю емоційною сферою на основі прийняття рішень. Вона складається з 30 тверджень і містить п'ять шкал:

шкала 1 - "Емоційна обізнаність";

шкала 2 - "Управління своїми емоціями" (емоційна відхідливість, емоційна нерігідність);

шкала 3 - "Самомотивація" (довільне керування своїми емоціями); шкала 4 - "Емпатія";

шкала 5 - "Розпізнавання емоцій інших людей" (вміння впливати на емоційний стан інших).

Інструкція.

Нижче наведені висловлювання, які так чи інакше відображають різні сторони життя. Праворуч від кожного твердження напишіть цифру, виходячи з вашої ступеня згоди з ним: повністю не згоден (-3 бали); в основному не згоден (-2 бали); почасти не згоден (-1 бал); частково згоден (+1 бал); в основному згоден (+2 бали); повністю згоден (+3 бали).

Тестовий матеріал

1. Для мене, як негативні, так і позитивні емоції служать джерелом знання про те, як чинити в житті.
2. Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що я повинен змінити у своєму житті.
3. Я спокійний, коли відчуваю тиск з боку.
4. Я здатний спостерігати зміну своїх почуттів.
5. Коли необхідно, я можу бути спокійним і зосередженим, щоб діяти відповідно до запитів життя.
6. Коли необхідно, я можу викликати у себе широкий спектр

позитивних емоцій, таких як веселощі, радість, внутрішній підйом і гумор.

7. Я стежу за тим, як я себе почуваю.

8. Після того як щось засмутило мене, я можу легко впоратися зі своїми почуттями.

9. Я здатний вислуховувати проблеми інших людей. 10. Я не зациклююсь на негативних емоціях.

11. Я чутливий до емоційних потреб інших.

12. Я можу діяти на інших людей заспокійливо.

13. Я можу змусити себе знову і знову встати перед обличчям перешкоди.

14. Я намагаюся підходити до життєвих проблем творчо.

15. Я адекватно реаую на настрої, спонукання і бажання інших людей.

16. Я можу легко входити в стан спокою, готовності і зосередженості.

17. Коли дозволяє час, я звертаюся до своїх негативним почуттям і розбираюся, в чому проблема.

18. Я здатний швидко заспокоїтися після несподіваного засмучення.

19. Знання моїх справжніх почуттів важливо для підтримки "хорошої форми".

20. Я добре розумію емоції інших людей, навіть якщо вони не виражені відкрито.

21. Я можу добре розпізнавати емоції за виразом обличчя.

22. Я можу легко відкинути негативні почуття, коли необхідно діяти.

23. Я добре вловлюю знаки у спілкуванні, які вказують на те, в чому інші потребують.

24. Люди вважають мене добрим знавцем переживань інших.

25. Люди, які усвідомлюють свої справжні почуття, краще управляють своїм життям.

26. Я здатний поліпшити настрій інших людей.

27. Зі мною можна порадитися з питань відносин між людьми.

28. Я добре налаштовуюся на емоції інших людей.

29. Я допомагаю іншим використовувати їх спонукання для досягнення особистих цілей.

30. Я можу легко відключитися від переживання неприємностей.

Ключ Шкала 1 - пункти 1, 2, 4, 17, 19, 25.

Шкала 2 - пункти 3, 7, 8, 10, 18, 30.

Шкала 3 - пункти 5, 6, 13, 14, 16, 22.

Шкала 4 - пункти 9, 11, 20, 21, 23, 28.

Шкала 5 - пункт 12, 15, 24, 26, 27, 29

Обробка та інтерпретація результатів

Рівні парціального емоційного інтелекту у відповідності зі знаком результатів:

14 і більше

високий;

8-13 - середній;

7 і менш - низький.

Інтегративний рівень емоційного інтелекту з урахуванням домінуючого знака визначається за такими кількісними показниками:

70 і більше

високий;

40-69 середній;

39 і менше - низький
10.

ДОДАТОК 5

Тест на знання про маніпулятивні впливи та способи протидії.

У питаннях 1-6 обведіть кружечком правильну відповідь

(правильна тільки 1). У питаннях 7-9, знайдіть відповідність, з'єднавши лінією цифру (правий стовпчик) та букву (лівий стовпчик).

1. Що можна назвати головними інструментами людини, яка перевіряє достовірність фактів?

- 1) планшет та телефон
- 2) спеціальний ресурс stopfake.org та доступ до закритих джерел
- 3) критичне мислення, інтелект та вміння користуватися

пошуком в інтернеті правильно

2. Що з переліченого може бути індикатором маніпулятивного характеру новини?

- 1) надмірна емоційність у заголовку або тексті
- 2) наявність англomовного джерела
- 3) відсутність особистої думки журналіста

3. Дійсність, подія, те, що реально відбулося - це...

- 1) судження;
- 2) оціночне судження;
- 3) факт;
- 4) історичний факт.

4. Чи можуть медіа впливати на наше відчуття безпеки та викликати стресовий стан?

- 1) ні
- 2) так
- 3) так, у дуже вразливих людей

5. Техніка цілеспрямованого викривлення інформації заради формування певного погляду, ставлення до тієї або іншої проблеми/особи/явища - це...

- 1) фейк;
- 2) маніпуляція;
- 3) обман;
- 4) дезінформація.

6. Які кроки можуть бути корисними для перевірки достовірності результатів соціологічних досліджень щодо рейтингу кандидатів на майбутніх виборах?

- 1) з'ясувати, кому належить медіа, що опублікувало дослідження;
- 2) переглянути аналогічні публікації в інших медіа;
- 3) провести аналогічне опитування серед своїх знайомих.

7. Встановіть відповідність між способами та прикладами маніпуляцій:

1. Лестощі	А. «Ти що, злякалася? Все буде добре»
2. Погрози	Б. «Ти така класна»
3. Посилання на чийсь на думку	В. «Якщо не погодишся, ти мене більше не побачиш»
4. Вмовляння	Г. Відомі спортсмени рекламують здоровий спосіб життя

8. Встановіть відповідність між діями вашими та партнера у випадку, коли вами намагаються маніпулювати:

Партнер	Ваші дії
1. Робить пропозиції	А. Поясніть що ви відчуваєте
2. Тисне або переконує	Б. Повертайтеся до теми, висуньте вимогу, запитайте, що він думає
3. Намагається відволікти від теми	В. Відмовтесь, відтягніть час чи запропонуйте альтернативу

9. Установіть відповідність між маніпулятивним повідомлення та емоцією, яку намагається викликати маніпулятор:

1. Якщо ви зареєструєтесь на мій курс, уже завтра будете заробляти від 5000 грн в день.	Приниження
---	------------

2. Ти зовсім не розбираєшся в цій темі, тому краще мовчи	Надія/ейфорія
3. З вашого рахунку шахраї, намагались списати кошти. Дайте свої реквізити карти і ми захистимо ваші гроші.	Страх
4. Ти так погано себе поводи́ла. Через тебе у мене болить серце і я цілу ніч не спала.	Провина

За кожен правильну відповідь, учасник отримує 1 бал.

Рівень обізнаності:

12-17 - високий

6-12 - середній

6 – низький

Тест на визначення стереотипного мислення

Інструкція: Вам потрібно відповісти на 8 запитань, вибравши лише одну відповідь. Тут немає правильних чи неправильних відповідей, вибирайте варіант, який найбільше вам підходить.

Тестовий матеріал:

1. Такий сценарій: ви прийшли в улюблене кафе і бармен пропонує спробувати вам новий смак кави. Ви:

- A. Відмовлюсь. А може мені не сподобається.
- B. Залежить від настрою.
- C. Звичайно спробую.

2. Чи буває таке, що ви називаєте фільм «класним чи дурним», лише подивившись трейлер?

- A. Так, трейлер багато про що говорить.
- B. Трейлера мало, прочитаю рецензію і зрозумію чи варто дивитись.
- C. Ні, як можна визначити, що небудь по трейлеру.

3. Ви можете змінити думку про людину після того, як дізнаєтесь де вона народилась?

- A. Так, це важливо
- B. Залежить від обставин
- C. Звичайно, ні.

4. Що ви думаєте про людей, які люблять змінювати колір волосся?

- A. Не підтримую, адже фарба дуже шкодить волоссю.
- B. Мені байдуже.
- C. Вони молодці, змінюватись це круто.

5. Що ви думаєте стосовно людей, які постійно носять один і той же колір одягу?

- A. Дивні вони. Люди повинні урізноманітнити свій гардероб.
- B. А мені, що до того.
- C. Кожен може одягатись в що йому заманеться.

6. Чи згодні ви з тим, що жінки переживають більше емоцій, ніж чоловіки?

А. Так, жінки точно емоційніші.

В. Думаю, що в більшості ситуацій жінки емоційніші.

С. Треба оцінювати конкретну людину, а не стать.

7. Коли ви бачите людину, яка спить на лавочці в парку, що ви про неї думаєте?

А. Це спить алкоголік.

В. Залежить, який на ньому одяг.

С. Щоб зрозуміти чому він там спить, треба поговорити з ним.

8. Що ви думаєте про твердження: “Усі роми злодії і ледарі”?

А. Це 100% так.

В. Думаю, є різні роми, просто таких найбільше.

С. Ні. Роми бувають
різними. Інтерпретація
результатів:

Варіант А - 0

бали Варіант В -

1 бал Варіант С -

2 балів

Рівні стереотипізації за кількістю отриманих

даних: 11-16 балів - низький рівень,

6-11 балів - середній рівень,

0-6 - високий рівень стереотипізації.

D.